

UNA SUMMA RELIGIOSA BARROCA: EL PROMPTUARI MORAL SAGRAT DE PERE SALSSES*

PEP VALSALOBRE

El teòleg Pere Salses, la vida del qual abasta bona part del s. XVIII, i que es mogué entre la Cerdanya i l'Urgell, va escriure el *Promptuari moral sagrat y catechisme pastoral...*, publicat en cinc volums. D'aquesta obra, s'ha destacat molt el fet d'estar escrita en llengua catalana, de la qual cosa l'autor féu bandera en el pròleg, on en reivindica l'ús i n'alaba les virtuts. Tanmateix, el present assaig va més enllà de l'enfocament lingüístic del *Promptuari* —per altra banda ja ben estudiat— i n'analitza els valors literaris, religiosos, estructurals i enciclopèdics, obrint camí a ulteriors estudis sobre aquests aspectes.

paraules clau: **Pere Salses, Promptuari moral**

1. L'AUTOR I L'OBRA

1.1

Només de mirar el final d'aquest paper s'adverteix que no és pas poca la bibliografia que en un moment o altre al·ludeix a Pere Salses. I sóc conscient que m'he deixat al·lusions molt col·laterals.¹ A Ponts (la Noguera), d'on Salses va ser canonge, hi ha avui la biblioteca Pere Salses i Trilles. Però, què en sabem, de Pere Salses? A partir de les succintes però importants dades de Puyol (1896: lxxii), la primera biografia important de Salses la va publicar Jean Capeille al seu diccionari de biografies rosselloneses (Capeille 1914: 556-557). I, ja molt més

* He d'agrair a Enric Moliné les seves orientacions i la cèssió que m'ha fet de nombrosa informació sobre Pere Salses. L'esment que en faig en una miscel·lània d'homenatge a Josep M. Marquès és especialment pertinent per tal com Moliné va col·laborar amb Marquès en l'elaboració de «Els bisbes auxiliars antics a Catalunya (1320-1550)», dins *Analecta Sacra Tarraconensis*, 72 (1999), 5-54. Agraeixo també les orientacions ofertes per Albert Rossich i Eulàlia Miralles. Els textos citats (no els títols) han estat regularitzats ortogràficament segons els criteris de Rossich & Valsalobre (ed. 2006: 25-36). Vull deixar clar d'entrada que aquests fulls no pretenen cap altra cosa que tornar a cridar l'atenció sobre l'interès de l'obra de Pere Salses i la necessitat del seu estudi. L'elaboració d'aquest paper ha comptat amb el suport del projecte HUM2006-08326/FILO del Ministerio de Educación y Ciencia.

1. Per exemple, apareix sovint en papers de reivindicació política nacional en virtut de les seves afirmacions en favor de l'ús de la llengua catalana.

cap aquí, l'única monografia que conec sobre el nostre autor, amb aportacions biogràfiques substancials, li va ser dedicada per Enric Moliné en una publicació de difusió reduïda (Moliné 1993).

Els esbossos biogràfics que circulen coincideixen en les dades següents: Pere Salses i Trilles (la Llaguna, Alta Cerdanya, 1701-Ponts, la Noguera, 1781) va estudiar al seminari de la Seu d'Urgell i va ser batxiller en canons i doctor en teologia per la universitat de Cervera; va ser vint-i-cinc anys rector de Llúvia (1728-1754) i vint-i-set anys i mig plebà de Ponts (1754-1781), ambdós al bisbat d'Urgell, d'on va ser també examinador sinodal.² És autor del *Promptuari moral sagrat y catechisme pastoral...*, publicat en cinc volums entre 1754 i 1757. Aquest és el canemàs mínim de la biografia, la carrera eclesiàstica i les obres escrites de Salses que ha desembarcat en instruments de tipus enciclopèdic com la GEC o, més modernament, el DHEC, el ND62LC o el DLiC. Enric Moliné hi ha fet aportacions en virtut de la documentació que ha revisat a l'Arxiu Episcopal d'Urgell. Així, ens fa saber que el bisbe d'Urgell li va encarregar de compilar, juntament amb el rector de Sant Miquel de la Seu, les constitucions sinodals del bisbat en un volum, les *Constitutiones synodales dioecesis Urgellensis*, «encàrrec que comportava la selecció, harmonització i ordenació de nombroses normes i la seva redacció acurada en llatí», publicat a Barcelona per Joan Piferrer el 1748; que el «1758 el bisbe el va nomenar visitador»; i que Salses «havia adquirit amb els anys una heretat prop de Llúvia, tenia tres nebots i algun altre parent establerts a Cerdanya i ben situats, i se sentia arrelat en aquella terra». El mateix Moliné aclareix l'especial tipologia de l'església parroquial de Ponts i del càrrec de plebà: «era col·legial, és a dir, estava governada per un col·legi de clergues format pel plebà i set capitulars més o canonges, un dels quals, el canonge curat, feia finalment de rector. El plebà tenia una posició

2. Gran part de les dades de la carrera eclesiàstica de Salses provenen de la portada de la seva principal obra impresa. A les *Memorias* de Torres Amat es degueren confondre unes dades per altres i hi apareix com a natural de Llúvia (1836: 573).

singular i destacada dins el col·legi i el presidia» (Moliné 1993: 5-6).

1.2

L'abundosa bibliografia que hi fa referència ens el recorda gairebé sempre amb motiu de les afirmacions desacomplexades i fins reptadores que Salses va abocar al pròleg del primer volum del seu *Promptuari* sobre l'ús que de la llengua catalana feia en la seva mateixa obra. Com a «revulsiu» va definir aquell text Jordi Rubió (1958 [1986: 74]). El primer a cridar l'atenció sobre el text del pròleg va ser Torres Amat (1836: 573): «Véase el elogio de los catalanes y de su lengua, al fin del prólogo». En la mateixa línia, Tubino (1880 [2003: 95]) en va transcriure una selecció de fragments; a continuació, l'autor de la monumental *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* comentava un cas paral·lel, el de Francesc Cors, el qual, el mateix any de l'aparició del darrer volum de l'obra de Salses, i potser atiat pels mots del prevere, feia afirmacions equivalents en els preliminars d'una biografia impresa sobre el beat Benet de Palerm feta per Jaume Eixalà.

L'esquema desplegat per Tubino, amb Salses primer i Cors després, va esdevenir «canònic» i va ser seguit, pam més pam menys, pels que després han posat l'èmfasi en aquesta faceta de Salses: Montoliu (1922: 28 i 1962: 17), Amade (1924) o Miquel i Vergés (1938).³ En tot cas, aquest és un aspecte que apareix indefectiblement sempre que es parla de Salses. És a dir, per tal com des del present hi veiem, o hi volem veure, un «militant» lingüístic quasi insòlit en temps «difícils». Per dir-ho amb mots de Montoliu:

«Malgrat d'aquesta poca vitalitat literària [*en l'edat moderna*] [...], salten de temps en temps dintre de la literatura nostra d'aquella època algunes guspises que proven que la consciència de la personalitat literària de Catalunya no era pas morta. Contribuí en primera línia a mantenir aquest caliu patriòtic, on es covava una gran esperança de ressorgiment, la religió catòlica, que llavors com sempre i arreu del món ha mantingut la doctrina que s'ha de predicar la paraula evangèlica i s'ha de donar la instrucció del dogma en la llengua pròpia de cada poble. En aquesta doctrina tradicional de l'Església es fonamentava un prevere, En Pere Salses...» (Montoliu 1922: 28).

Noteu l'al·lusió a l'«esperança de ressorgiment», que després Miquel i Vergés redefinirà com «aire de presentiment reintegratiu» (1938 [1989: 80]), afirmacions que preparen el mite de la prerenaiença. Fins i tot s'ha usat el text de Salses per fer una certa reivindicació de la predicació en llengua vernacla a final del franquisme (A. C. 1974).

Ben mirat, aquest mitjan segle XVIII és relativament abundós en declaracions de la mena de les de Salses i de

Cors. Però ara no ens hi podem entretenir.⁴ El fet cert és que si Pere Salses no hagués escrit aquelles afirmacions, tan sol·lícitament reportades des dels anys vint del segle passat, la seva presència bibliogràfica seria molt més minsa. No entraré ara, però, en les interessantíssimes afirmacions de Salses en el famós pròleg sobre la llengua catalana: hi ha prou bibliografia sobre l'afer (veg., a més, l'apartat següent).

1.3

L'objectiu d'aquest paper és mirar de ponderar la importància del projecte literari, religiós i enciclopèdic que va dur a terme Salses amb el *Promptuari* més enllà de les afirmacions sobre la llengua que tants han reivindicat. Què hi ha al darrere, a continuació, del famós pròleg? Doncs ni més ni menys que cinc gruixuts volums en quart impresos en llengua catalana, que aviat és dit.

Les primeres paraules importants en relació a l'obra sencera són, com era d'esperar, les de Jordi Rubió i Balaguer, el qual —a més de la rutinària al·lusió al pròleg, que Rubió situa encertadament al costat del de Romeguera de 1680⁵— va saber veure immediatament l'alè de la proposta de Salses: «L'obra fou molt ben elaborada, amb índexs minuciosos, i la seva construcció revela un pla que fa venir a la memòria en algun moment el del *Crestia* d'Eiximenis» (Rubió 1958 [1986: 73]). Rubió no en va fer una descripció detallada, però va esmentar alguns dels aspectes que més ens interessaven ara i aquí: la «vivacitat» literària (Rubió 1958 [1986: 61]), la varietat i l'interès (al costat del sermonari de Josep Plens; Rubió 1958 [1986: 72]).

Després de Rubió, va ser Antoni Comas el següent a interessar-se per l'obra salsiana. Primer va comentar les afirmacions del pròleg sobre la llengua i en va reportar un breu fragment (Comas 1972 [1985: 201-202]). Més endavant, Comas va afrontar el comentari del *Promptuari* i en va fer extensos extrems, especialment pel que fa a l'ús d'*exempla*. Malauradament, l'exegesi està llastada pel prejudici estètic de l'estudiós, que retreu sovint a Salses la «pompa», l'«efectisme» i altres «abusos» que no eren del gust de l'estudiós (Comas 1972 [1985: 447-452]).

Enric Moliné, com he dit, hi va dedicar tota una monografia, on, a més de les aportacions biogràfiques esmentades, va fer algunes precisions sobre el *Promptuari* que ens seran d'utilitat tot seguit. En paral·lel, Joan Alegret hi va esmerçar unes pàgines molt encertades en el

4. Veg., però, la nota 26. Malgrat que és un text inèdit, he de fer constar com Joan Alegret (1993: 60) ha considerat que la interpretació de les paraules del pròleg de Salses com una apologia de la llengua és abusiva: «no hi veig altra cosa que la cloenda general que hi fa Salses de la seva defensa contra qualsevol crítica desfavorable: hàbilment i abusivament hi ha passat a tractar des d'un caire col·lectiu l'hipotètic conflicte entre l'escriptor i les veus crítiques: hi pretén que les crítiques desfavorables formulades per una «mala llengua» poden ocasionar que una multitud de possibles autors deixin d'escriure les obres que podrien escriure i que això —aquesta abstenció en el temps present— menaria a una ruptura cultural entre els temps passats i els que han de venir».

5. Certament: algunes expressions del pròleg de Romeguera al seu *Ateneo de grandesa* ressonen en les línies de Salses.

3. També Michel Brunet (1990: 415) esmenta Salses de passada per la seva reivindicació de l'ús del català en el context de la necessitat de l'ús de la llengua del poble en l'adoctrinament a la Catalunya del Nord a la segona meitat del XVIII i principi del XIX.

seu *Projecte docent* inèdit (1993: 58-61), on va reivindicar la proposta salsiana en el context dels tractats homilètics de l'època moderna i, sobretot, va fer una lectura divergent del cèlebre pròleg (veg. la nota 4).

També Max Cahner ha al·ludit a Salses en el repàs dels antecedents a l'època que descriu en la seva obra sobre literatura política en el pas del XVIII al XIX. Allà el defineix com un clergue nord-català que s'identifica amb l'Església del Principat. És clar que Salses va estudiar a la Seu d'Urgell i a la universitat de Cervera. Els altres clergues del bisbat d'Elna de l'època, a diferència de Salses, no van tenir relació amb els territoris catalans sudpirinencs malgrat la vitalitat de l'ús de la llengua catalana al país i les obres catalanes que van escriure. Cahner ho atribueix al fet que van fer estudis a universitats franceses, la qual cosa els va proporcionar la vinculació a la cultura francesa paral·lela a la desvinculació de la «tradicció del barroc català, hispanitzant». Cahner també ha parlat esment en el pròleg, «una de les més contundents defenses de la llengua catalana del segle XVIII», i n'ha transcrit extensos fragments (Cahner 1998: 98-100).

L'atenció sobre l'obra de Salses ha pres darrerament un tombant nou a partir de la tesi doctoral de Martí Gelabertó (2005), el qual utilitza el *Promptuari* com a font, entre altres, per conèixer les actuacions i propaganda de la predicació contrareformista contra les creences i pràctiques supersticioses en la societat barroca (bruixeria, mitologia folklòrica, medicina astrològica i popular, religiositat popular basada en relíquies i adoració heterodoxa als sants, endevinació, festes populars, etc.).

Finalment, la darrera reivindicació de l'interès de l'obra de Salses apareix a *Literatura i cultura catalanes (segles XVII-XVIII)*, on es posa èmfasi en l'ambició de l'obra, i en l'estructura i grau d'elaboració del *Promptuari*.⁶ S'hi reporten diversos fragments⁷ que permeten copsar l'estil de la seva prosa barroca,

«plena d'incisos, preguntes, interpellacions al lector, exclamacions i efectismes de tota mena. Les citacions llatines, gairebé sempre bíbliques, hi tenen una certa presència i els marges contenen abundants autoritats i cites. Però allò més destacat és la sobreabundància d'exemples i similis, de collita pròpia o agafats aquí i allà. Tota l'obra n'és plena, de tal manera que el component narratiu hi pren un gran releu». (Valsalobre & Rossich 2007: 63).

1.4

El *Promptuari* va ser publicat a Barcelona, imprès per Teresa Piferrer entre 1754-1757.⁸ A final de segle va

ser traduït al castellà pel carmelità Francesc Espinac i Cardona i imprès a Madrid els anys 1797, 1798, 1800, 1800 i 1801, volum a volum.⁹

El primer tom, publicat el 1754, va aparèixer l'any del canvi de Pere Salses de Llúvia a Ponts,¹⁰ i tot conduïx a pensar, doncs, que l'obra va ser redactada majoritàriament, si no tota, quan Salses era rector a Llúvia, tant perquè una obra d'aquestes característiques es planifica a fons des de l'inici¹¹ com pel fet que les gairebé dues mil cinc-cents pàgines en quart dels cinc volums es van publicar en el lapse de només tres anys. Salses va dedicar en castellà l'obra a José Sebastián de Victoria y Emparán y de Loyola (Azpeitia, Guipúscoa, 1683-Seu d'Urgell, 1756), de l'orde de Sant Jeroni, bisbe d'Urgell —i copríncep d'Andorra— des de 1747.¹² L'aprovació, desacostumadament extensa i panegírica, tant de l'autor com sobretot de l'obra, va ser feta pel mercedari Josep Sala.

La magnitud material de l'obra és colossal, tant com l'objectiu de tractar-hi minuciosament tots els temes de la fe catòlica. Per començar, és l'obra en prosa més extensa del barroc català: Capeille hi va comptar exactament 2.399 pàgines de text imprès.

La primera part del llarg títol de l'obra compendia el gènere del text, el contingut, l'objectiu i els materials addicionals: *Promptuari moral sagrat y cathecisme pastoral de pláticas doctrinals y espirituales sobre tots los punts de la doctrina christiana, per predicar en la quaresma, diumenges y demás festivitats ocurrents, per difunts y ànimas de Purgatori, rogativas per aygua y altres necessitats; ab sos índices de la sagrada Escritura, de las pláticas y cosas més notables que en ell se contenen*. La segona part del títol n'identifica el doble destinatari i els objectius respectius: *Utilíssim a tots los rectores y regint cura de ànimas, per predicar y ensenyar a sos feligresos lo camí de la virtut y doctrina christiana. Utilíssim també als pares de famílias, per ensenyar y educar a sos fills y fillas lo camí del Cel, de la virtut y doctrina christiana, per una perfeta y santa educació*. Des del principi, Salses deixa ben clar que l'obra respon al mandat tridentí de l'adocrinament dels feligresos amb la voluntat de facilitar-ne el compliment als pastors d'ànimes. És el primer argument del pròleg al lector.

Si llegim què conté cada volum, a partir de les portades corresponents, tindrem una idea ben precisa del contingut sencer de l'obra i la seva disposició. El primer conté: «l'explicació de la primera part de la doctrina cristiana, açò és, lo proemi, explicació de la virtut santa de la fe i del Credo». El segon: «l'explicació de la sego-

6. Valsalobre & Rossich (2007: 63-65). «És l'obra religiosa catalana de més alè de l'edat moderna. Tant per l'extensió com per l'ambició estructural. Vol ser una mena d'enciclopèdia doctrinal i moral, perquè els rectors, i els fidels que sàpiguen llegir, puguin disposar de matèria per a les prèdiques pastorals i per a la catequesi» (la citació és de la p. 63).

7. Els he inclòs a l'Annex 2 perquè el lector pugui prendre contacte directe amb l'estil i la capacitat narrativa de Pere Salses.

8. 1754: volum primer; 1755: volums segon i tercer; 1757: volums quart i cinquè. Apareix al *Catálogo* d'Aguiló (1923) amb el núm. 735. Palau (núm. 287961). Cf. també Pons (1929: 53-54).

9. Palau (núm. 287962). El títol és *Catecismo pastoral y prontuario moral sagrado de pláticas doctrinales y espirituales sobre todos los puntos de la doctrina christiana... traducido del catalán al castellano por el P.Fr. Francisco Espinach y Cardona, del orden de la Antigua y Regular Observancia de Nuestra señora del Carmen*.

10. Al volum I, la dedicatòria al bisbe d'Urgell J. S. de Victoria la fa Salses encara com a rector de Llúvia (30 de juliol de 1753), mentre que l'aprovació del mercedari Josep Sala ja el fa plebà de Ponts (13 de juliol de 1754).

11. Cf. el pla de l'obra en cinc volums al final del pròleg del volum I (f. c2 v⁹).

12. Sobre el bisbe Emparán, veg. Baraut *et al.* (2002: 97-98).

na part de la doctrina cristiana, açò és, de la noble virtut de l'esperança, de l'oració dominical dita lo 'Pare nostre' i salutació angèlica dita la 'Ave Maria' i explicació del santíssim Rosari». El tercer: «l'explicació de la tercera part de la doctrina cristiana, açò és, de la virtut de la caritat i dels deu preceptes del Decàlogo, vulgrent [sic] dits 'los manaments de la llei de Déu'». El quart: «l'explicació de la tercera part de la doctrina cristiana, açò és, dels manaments i sagraments de la Iglésia». I el cinquè: «l'explicació de la quarta part de la doctrina cristiana, açò és, dels set pecats mortals i vicis capitals, de les quatre virtuts cardinals, dels set dons de l'Esperit Sant, de les vuit benaventurances, dels fruits de l'Esperit Sant, de les obres de misericòrdia corporals i espirituals, dels sentits corporals, potències de l'ànima, darrires de l'home, dels pecats contra l'Esperit Sant i dels quatre pecats que demanen venjança davant de Déu. I un índex copiosíssim que dona formats sermons per totes les dominiques de l'any, fèries de quaresma, festivitats i misteris de Crist i Maria santíssima, i utilíssims assumptos missionals».

A la vista d'això, com explicita el títol, els sermons estan disposats segons l'esquema d'un catecisme. Més encara: com ha vist Enric Moliné, el catecisme que va tenir al davant Pere Salses a l'hora de disposar els materials doctrinals va ser l'oficial del bisbat des de 1728, any en què va ser publicat el *Breu compendi de la doctrina cristiana, que [...] ha ordenat lo il·lustríssim senyor don Simeón de Guinda y Apestequi [...] bisbe de Urgell*. La disposició que ha fet Salses de les tres virtuts teològiques —fe, esperança i caritat— disgregades i situades a l'inici de cadascun dels tres primers volums, davant de la matèria específica de cadascun —Credo, oracions i manaments, respectivament—, coincideix amb la del catecisme del bisbe Guinda. Hi ha alguna altra coincidència, però també discrepàncies importants (Moliné 1993: 8), que permeten pensar en un altre model del qual Salses extreu les prototípiques preguntes i respostes que després l'autor glossarà extensament.¹³

Pel que fa a la disposició del text en l'obra, aquest està segmentat en prèdiques o «plàtiques». El text de cada prèdica ocupa unes cinc o sis pàgines de mitjana, per bé que n'hi ha de dues pàgines i n'hi ha de deu i més encara (p. ex., vol. II prèdica lvii). De vegades un mateix argument s'exposa en diverses «plàtiques»: p. ex., «Que és Déu creador del cel i de la terra» n'ocupa dues (I xvii-xviii), sobre la resurrecció de Crist n'ocupa tres (I xxxix-xli) com el judici particular (I xliv-xlvi) o «De les classes [de lladres], en particular dels qui danyen al pròxim ab est infame vici de robar» (III lxxviii-lxxxii), que n'ocupa

13. Moliné em comunica que ha revisat alguns fragments de citació literal de catecisme (en cursiva al *Promptuari*) que apareixen en les primeres set prèdiques del volum I amb alguns dels catecismes anteriors a l'obra de Salses i que cap no s'ajusta al text que aquest reporta. A més del catecisme de Guinda, ha revisat els de Ripalda (1604), de Baucells (1703) i d'Orriols (1710); ha comprovat també el d'Astete (1699), en castellà, per si Salses ho havia traduït pel seu compte. Per la meua part, he revisat el de Llinàs (1704: ADG 257/1815) amb el mateix resultat negatiu. Sobre els catecismes en català al Setcents, veg. Comas (1972 [1985: 485-491]) i Bonet (1984: 114-129).

cinc. Això sí: tot està escrupolosament classificat i conscienciosament disseccionat.¹⁴

En el *Promptuari*, el text dels sermons apareix dividit en paràgrafs numerats, una numeració que comença a cada volum: p. ex., el volum tercer consta de 679 paràgrafs en 605 pàgines. Als marges, a banda d'identificar-hi les *auctoritates* que cita o usa al text, hi solen constar les crides «exemple» o «símil» per marcar la presència d'aquests recursos al text, per bé que n'hi ha molts que no hi són identificats.

L'estructura de les «plàtiques» no és unitària, però predomina de molt aquella en què Salses descriu primer l'aspecte doctrinal que pertoca i en desplega els comentaris pertinents, en què analitza la qüestió a debat des de tots els angles i en classifica minuciosament les variants i casuística; finalment, acaba amb un *exemplum*¹⁵ adient i una exhortació final. En ocasions hi ha diversos *exempla* dispersos al llarg del sermó, usats per cloure aspectes parcials de la qüestió que s'hi tracta. El comentari sol estar esquitxat, a més, de diminuts i saborosos símils, comunament extrets de l'experiència de l'autor a partir de la vida quotidiana, de la natura, etc., o, molt escadusserament, trets de fonts escrites, especialment de la Bíblia.

Cada volum consta d'índexs copiosos: un per als llocs bíblics, dels quals en dona la prèdica i el número de paràgraf (per tal que els predicadors localitzin la matèria relacionada amb l'Evangeli del dia); un altre de noms i matèries notables, també amb número de prèdica i de paràgraf, entre els quals un d'*exempla* i un de símils —que són, de llarg, els més extensos de cada índex—, cosa que permet localitzar-los immediatament, tot i no ser gens exhaustius.¹⁶

Tradicionalment, el *Promptuari* salsià ha estat considerat un sermonari (Comas 1972 [1985]; Bonet 1984; Valsalobre & Rossich 2007). El títol de l'obra inclou, però, l'expressió *cathecisme pastoral*. En aquest sentit, Enric Moliné havia cridat l'atenció sobre el fet que un manual per a predicadors anterior tenia un títol molt semblant al de l'obra de Salses: es tracta del *Cathecisme pastoral de plàtiques doctrinals y espirituals per tots los diumenges de l'any* de Josep Plens, rector de Sant Jaume de Mollerussa, publicat a Barcelona al 1699, amb dos volums complementaris, amb títols que també comen-

14. Fixem-nos en aquest darrer cas, el dels lladres. Aquí Salses distingeix fins a disset classes diferents de lladres, cadascuna generalment amb un paràgraf propi que de vegades s'amplia a dos o més per incloure'n algun *exemplum*. Una classe de lladres que mereix més atenció per Salses, si més no per l'extensió que hi dedica (tota la «plàtica» lxxix §§ 585-590) és la tercera i quarta, la dels «tribunals», el primer tribunal dels quals, el de justícia (tercera classe), que implica jutges (primera persona del tribunal de justícia) i advocats (segona persona); i «segon tribunal», el de sanitat (quarta classe), que afecta metges, cirurgians i apotecaris. Però la més blasmada de totes és la classe dissetena i última, la dels usurers (lxxxii §§ 604-611).

15. De vegades són dos, de vegades més: p. ex., a III xxxiv, sobre la maledicció contra el pròxim, aplega fins a deu *exempla* breus al final, encara que el més generós que he trobat en aquest sentit és a IV xxii, amb divuit *exempla*, alguns prou llargs. A II lx, sobre el patrocini de Maria, gairebé tot el sermó està constituït pels onze *exempla* que s'hi recullen.

16. P. ex., de la plàtica IV xxii, esmentada a la nota anterior, se'n recullen només vuit, dels divuit *exempla* de què consta.

cen per *Catechisme pastoral...*, l'un per a les festivitats i l'altre per a la quaresma (Barcelona 1715 i 1735).¹⁷ Tanmateix —continuava Moliné—, «l'esquema és ben diferent, ja que aquest últim segueix més directament els temps litúrgics i l'evangeli de la missa» (Moliné 1993: 8). En efecte: la diversitat d'estructures és manifesta, per tal com l'obra de Plens manté l'estructura tradicional dels sermonaris, segons les dates del calendari litúrgic, i en canvi la de Salses no. I aquest és l'aspecte discordant del *Promptuari* com a sermonari. Tal canvi d'estructura no és pas una minúcia sinó que comporta un canvi en el destinatari. Notem que Plens (com abans Andreu Capella), s'adreça «a tots los rectors i regint cura d'ànimes, com també confessors i predicadors».¹⁸ Josep Formiguera, l'autor del quart sermonari imprès important en català de l'edat moderna,¹⁹ l'*Alvío de pastors y past de ovelles*, publicat a Barcelona el 1718 i reeditat el 1818 i el 1844 —i se'n va fer encara una versió castellana (Barcelona, 1825)—, s'adreçava als mateixos destinataris, per tal de facilitar el compliment del deure dels «pastors» en aplicació dels decrets tridentins.²⁰ Tots ells

17. Comas (1972 [1985: 443-444]) va confondre les edicions dels dos volums corresponents a les festivitats i quaresma, respectivament, amb reedicions de l'obra primera, de 1699. No és exacte dir, doncs, que Plens «se cenyeix al comentari de les dominiques i deixa de banda totes les altres festivitats litúrgiques».

18. Segons que diu la portada. Al pròleg «Al lector», reprèn la qüestió: «sols és mon intent donar en elles [=les «plàtiques»] als reverents i amats en Cristo rectors i cures ab molta facilitat matèria per a què puguen ensenyar i desenganyar a ses ovelles ignorants i desviades».

19. Juntament amb els altres dos barrocs esmentats i amb el d'Andreu Capella, *Sermons dels diumenges y festes principals de l'any per a utilitat dels rectors y tots aquells que tenen cura de ànimes*, en dos volums (Castell de Sanaüja 1593-1594). A final del XVIII i primera meitat del XIX encara n'apareixen alguns altres, que no considerarem aquí: Francesc Rei, *Plàtiques sobre los evangelis*, en quatre parts (Barcelona s.d., però vers 1790), Francesc Narcís de Cilla, *Domínics o plàtiques morals sobre los sagrats evangelis de cada una de las dominicas de l'any* (Manresa s.d., però dedicatòria del 1823) i Miquel Ferrer, *Evangelis des diumenges y festes en què no se pot treballar* en dos volums (Palma 1847). En aquest paper em centro només en sermonaris impresos; convé recordar que en biblioteques i centres documentals del país, particularment a la BUB, hi ha una massa ingent de sermons i sermonaris manuscrits en català. Joan Alegret (1993: 55) havia fet notar com entre el sermonari de Capella i el de Plens transcorren cent cinc anys, tot un segle XVII sense cap impressió d'obres del gènere.

20. De fet, Formiguera no el considerava un manual amb exemples o idees per a la prèdica doctrinal dominical sinó un llibre que s'havia de llegir literalment davant dels feligresos; aquest —diu— era l'encàrrec directe del bisbe arran del sínode solsonenc de 1703: «[...] que tots los pàrrocos del bisbat haguessen de llegir en ses parròquies ab veu clara e intel·ligible en la solemnitat de la missa, després de l'Evangeli, la lliçó al peu de la lletra, sí i com estaria en dit llibre». I Formiguera afegeix alguns consells per millorar la prestació lectora en públic: «L'obra té per títol *Alvío de pastors y past de ovelles* [...], puix en ella tenen los pastors o pàrrocos lo que tant han desitjat, sens costar-los més treball que llegir [...]. Perquè no es mallogre lo fruit de les lliçons, suplico humilment als pàrrocos procuren llegir-les ab veu clara e intel·ligible i ab algun espai [és a dir, a poc a poc], com i també que abans de llegir al poble l'hagen mirada, per quant aixís donaran lo vertader sentit, excusaran alguns tropiessos i podran reparar en los errors de l'estampa». És interessant fer notar com Formiguera pren una opció estilística oposada a la que usarà Salses: «En quant a l'estil, he volgut usar de vocables plans, perquè així millor s'entenga i he volgut evitar discursos, preguntes, ironies, reticències, admiracions, interrogacions i altres figures i medis de eloquència per quant m'han aparegut contraris al fi de la obra i que dificultaven la lliçó per quant volen alguna habilitat en governar-les per lo perfet sentit». Notem que sembla

(Capella, Plens, Formiguera) redacten textos «professionals», per al gremi, que és a qui s'adreça comunament un sermonari. No és exactament aquest el cas de Salses, el qual s'adreça, a més de rectors, als pares de família i a d'altres *llegidors* en general. És un llibre per ser *llegit* a casa. Diu Salses al pròleg al lector del primer volum:

«I en especial també a vosaltres, oh pares de famílies, tenint tan grave obligació com teniu d'educar i ensenyar a vostres fills i criats, desitjant la salvació de tots, vos demano, per l'amor que deveu a Déu i a la sua santíssima mare, que los qui tindreu estos llibres façau que per lo menos una vegada en la setmana se llegezca a tots los de casa una de les plàtiques en ells continuades.»

Sobre la missió educadora i adoctrinadora dels pares de família tornarà al pròleg del darrer volum. És, doncs, un llibre de lectura per als laics, no solament un llibre dedicat als professionals, com els anteriors. I aquesta és una dada que l'acosta més al catecisme que no pas al sermonari convencional.²¹ Aleshores: què és exactament el *Promptuari*, un sermonari o un catecisme? Per respondre, fem un cop d'ull a un altre llibre anterior de característiques similars: la *Font mística y sagrada del Paradís de la Iglésia* de Francesc Baucells (1704). Aquesta obra, en un sol volum de 480 pàgines, sempre ha estat considerada un catecisme i, en canvi, és molt semblant a la de Salses, per no dir francament idèntica, *mutatis mutandis*. Segueix la disposició de matèries d'un catecisme, com Salses, i com el *Promptuari* conté símilis i *exempla* que vénen localitzats als marges; també en numera els paràgrafs. En la «Carta dedicatòria als faels cristians», Baucells explica que ha posat mans a l'obra perquè «he vist, germans meus, la gran necessitat que tenen molts de tenir una obra manual o promptuari en romanç català perquè los pares de família puguen ensenyar a sos fills i criats, i aprendre les coses més necessàries que uns i altres deuen saber». Notem la coincidència: Baucells defineix el seu catecisme com un *promptuari*. Un *promptuari* és, segons el DCVB, un «resum, compendi de les nocions o regles més importants d'una ciència o d'un art». Ara bé: aquesta definició pot escaure's més o menys al catecisme de Baucells però no a l'obra de Salses. En tot cas, en Baucells i en Salses el mot sembla prendre un sentit més específic: un compendi, sí, però «manual», és a dir, fet «ab paraules senzilles i llanes», en mots de Salses. Coincidència també terminològica, doncs. Concorden novament en el destinatari, però només parcialment. I aquí la diferència és significativa. Si Salses adreçava el *Promptuari* a «pastors d'ànimes» tant com a «pares de família», Bau-

una descripció detallada del que serà després l'estil salsià. L'austeritat retòrica de Formiguera, tan contrària a la moda dels temps, li va comportar seriosos problemes de models: «Confesso no haver-me costat tant treball la invenció de la matèria com l'estil [...], però en l'estil he trobat pocs de qui poder-me valer, i tal qual és, puc dir ser propi de ma insuficiència que, per ser tanta, dec sospitar de l'acert». Totes les citacions són del pròleg «Al lector».

21. Recordem com la traducció al castellà capgirava l'ordre de les dues expressions inicials del títol original: *Catecismo pastoral y prontuario moral sagrado*.

cells només pensa en els darrers: «m'he resolt donar a llum i estampar esta doctrina cristiana en nostra llengua vulgar catalana, explicada ab mètode breu i clar i ab alguns exemples selectos, *no per los rectors ni pàrrocos*, que estos bastants llibres tindran, sinó per la gent més vulgar i necessitada».²² Es diferencien en el fet que Baucells divideix el text en capítols i Salses en «plàtiques», encara que aquesta darrera és una divisió prou artificiosa, ja que el que fa és dividir els capítols de catecisme en porcions textuales d'una certa coherència que, això sí, poden esdevenir, si s'escau, el material per a un sermó.

Un dels aspectes més espectaculars i reconeguts de l'obra salsiana és l'índex de sermons que hi ha a la part final del darrer volum: l'«*Index concionatorius ad conciones formandas pro dominicis totius anni, feriis quadragesimae et praecipuis festiuitatibus Christi et b.v. Mariae, cui adiungitur alius pro tempore missionis copiosissimus*» (p. 311-422). Es tracta d'una secció amb els inicis o exordis de sermó per a cada data litúrgica amb la indicació de la «plàtica» o part de la «plàtica» (mitjançant els números de paràgraf) per on ha ser continuat. Sovint hi incorpora, a més, altres elements i repren de nou l'endreaça cap a un altre sermó o part de sermó. Dit així sembla molt enrevessat; vegem-ne un parell d'exemples. El primer, el del primer diumenge d'advent, s'enceta amb la lectura del dia (Lc 21); per a l'exordi remet al vol. I prèdica xlv §§ 425-428 (deixa fora els paràgrafs 429-430 del mateix sermó, que són *exempla*, perquè els deu considerar opcionals). A continuació exposa la «idea» en una dotzena de ratlles, amb dos punts a considerar, que fineix amb l'Ave Maria. Per desenvolupar els punts remet a I xlv, per al primer; i a I xlvi, per al segon. Després, Salses ofereix quatre propostes de sermó més per a la mateixa data. El segon sermó per a la mateixa dominica comença, com tots, amb la lectura de l'evangeli (Lc 21), continua amb l'exordi prenent I xlvii §§ 450 i 451 fins a l'expressió «I tres de part de l'home»; ara entra l'Ave Maria; continua el sermó després d'aquella expressió del § 451 fins al § 464, ja a la «plàtica» xlviii. Observem, doncs, com un sermó per a una data concreta no es correspon exactament amb el text d'una «plàtica», sinó que es confegeix a partir de fragments de «plàtica» i/o diverses «plàtiques». És a dir, el sermó s'ha de construir amb fragments de textos repartits pels volums, a més d'incorporar-hi els textos que figuren al mateix índex. En tot cas, Salses dóna el sermó *fet*. Primer hi ha les dominiques (p. 311-414), després els de les principals festes de Crist i Maria (p. 414-417). No hi ha sermons per a les festivitats dels sants. Per a les prèdiques missionals hi ha un índex específic a les pàgines 418-422.

Tanmateix, l'índex de sermons del volum darrer del *Promptuari* no era cap novetat, sinó que el trobem, ves

22. Tal afirmació xoca amb la presència de l'*index predicabile* del final del mateix llibre, és a dir, amb un instrument per transformar la matèria del llibre en prèdiques per a «totes les dominiques i festes d'entre any» (p. 465). La citació del text prové del pròleg «L'autor al lector». La cursiva és meua. Cito per a l'edició de Barcelona: Josep Bro, 1762.

per on, en catecismes. Per exemple, en el de Trento, ni que fos molt més simplificat (Moliné 1993: 7). Com també en el catecisme de Baucells, si bé és cert que l'*index predicabile* d'aquest darrer (p. 465-480),²³ a més de ser molt més cenyit, dóna els sermons *per fer*, és a dir, només proposa un esquema de prèdica per a cada data i remet als capítols corresponents del volum, no pas per seguir-los al peu de la lletra com en Salses, sinó com a matèria doctrinal per compondre el text que serà predicat oralment. És a dir, Baucells escriu en l'estil de prosa propi d'un catecisme, Salses escriu en l'estil propi d'un sermó oral.

En definitiva, la disjuntiva sermonari o catecisme no existeix: el *Promptuari* salsià és les dues coses alhora. D'aquí el doble destinatari: el propi dels sermonaris (pastors d'ànimes) i el propi dels catecismes (el lector en família, etc.). Aquesta obra híbrida és formalment un catecisme, un macrocatecisme si voleu,²⁴ i és funcionalment un sermonari, tant per la fragmentació del text en «plàtiques» com, sobretot, per l'elaboradíssim «*index concionatorius*» i per l'estil «oral» de la seva prosa.²⁵ Per als lectors, era un catecisme predicat: podien «sentir» les paraules del predicador. Ara: les poc més de cent pàgines del final del darrer volum transformaven el monumental catecisme que era fins aleshores l'obra de Salses en un sermonari. Vet aquí una doble estructura, molt funcional.²⁶

23. A diferència de Salses, l'índex de Baucells no agrupa els sermons per categories sinó tots dins el calendari litúrgic, festes dels sants incloses.

24. Per bé que en alguna ocasió, Salses s'excusa per no desenvolupar algun aspecte del catecisme perquè el considera poc rellevant: cf. el cas dels sentits corporals de l'olfacte i el gust (V xxvii, p. 227).

25. No he pogut fer una recerca a fons, però és probable que algunes de les «plàtiques» no siguin recollides en l'índex de sermons del volum V. Especialment perquè no vénen a tomb en cap dominica o festiu. Em refereixo a casos com la III xxi sobre la quarta espècie de superstició, la màgia, posem per cas. És a dir, Salses desenvolupa els continguts del catecisme però potser «aprofita» només parcialment aquest material com a sermonari.

26. Hi ha un aspecte que he apuntat abans i que, després de revisar els catecismes del bisbe Guinda, de Baucells, d'Orriols, i els sermonaris de Plens i Formiguera, és oportú de reprendre. Moliné feia una observació molt pertinent: «Pot ser interessant advertir que ni el bisbe Guinda ni el rector de Mollerussa no s'havien vist en cap necessitat de justificar-se pel fet d'haver publicat en català el catecisme o els sermons. Potser els temps anaven canviant de pressa» (Moliné 1993: 9). Ni tampoc no se n'havien excusat Baucells, ni Orriols, ni tants d'altres. Cert que havien canviat ben de pressa les coses en aquella primera meitat del Setcents. Notem com també Baldri Reixac es veia empès a fer una apologia del català el 1749, al primer volum de les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. També Francesc Cors, com hem vist més amunt, el 1757 (p. XXX). Un poc més tard serà fra Ramon Pasqual qui hi tornarà al pròleg a la reedició de 1774 de l'obra sobre el Roser, de Jeroni Taix (cf. Comas 1972 [1985: 201-202]). Què ha passat en l'entremig? Reixac, Cors, Salses, etc., han nascut a principis del xviii i han crescut amb la dominació borbònica plenament instal·lada al país, no sense violència, després de la Nova Planta i on, encara que no sigui per via legislativa (com s'esdevindrà a partir de 1768), assistim a una pressió castellanitzant progressiva (cf. Prats 1995). Els concilis provincials recordaven, des de 1591 almenys (Prats ed. 1995), que la predicació pastoral s'havia de fer en la llengua de poble, però aquestes disposicions, de tan llarga durada, sembla que no juguen un paper especial en el canvi d'actitud que estem comentant.

1.5

Va ser Rubió i Balaguer el primer de posar el *Promptuari* salsià en relació amb la summa moral i teològica en vulgar d'Eiximenis anomenada *Lo crestià*. N'he transcrit el fragment més amunt (apartat 1.3). A la meua manera de veure-ho, crec que tenia molta raó. Per començar, el qualificatiu d'«obrada», com deia Pere el Cerimoniós de *Lo crestià* d'Eiximenis, li escau perfectament al *Promptuari* salsià. La voluntat d'aplegar tots els fonaments teològics i morals del catolicisme, és a dir, de fer una enciclopèdia dogmàtica i moral catòlica, és compartida per ambdós autors. Com deia el mercedari Josep Sala a l'aprovació de l'obra de Salses, el *Promptuari* «conté los soberans i divinos dogmes de nostra santa fe, las més sòlides i segures regles de la vida cristiana i les més específiques medicines de nostres malalties espirituals» (f. b v^o). Afirmacions en paral·lel a les d'Eiximenis: «ací es conté sumàriament tot lo fonament de cristianisme e tot ço qui es pertany a hom qui segueixca vida cristiana ne qui en aquella desig profitar, ne en aquella sencera ment sos dies finir» (I, Int. 2).²⁷ I, certament, tot aquest esforç d'aplegar «tot lo fonament de cristianisme» d'ambdós autors no pretenia pas proporcionar un coneixement al lector sinó, ben altrament, confiava a «il·luminar, endreçar e despertar, adoctrinar e amonestar tot feel crestià d'haver diligent cura de la sua vida e de les carreres de Déu, per tal que es sàpia cascu guardar de la multitud de llaços e perills que han los hòmens en esta present vida, e açò, principalment, per tal que finalment vinga cascu a salvació» (Eiximenis, *Crestià*, Int. I, 2). Aquesta era la finalitat d'Eiximenis, aquesta era la finalitat de Salses.²⁸

Però, per damunt de tot, allò que els fa equivalents és que llurs respectives enciclopèdies morals i teològiques s'adrecen «a persones simples e llegendes e sens grans lletres» (Eiximenis) o a «la gent senzilla e ignorant» (Salses, al pròleg del volum V), per la qual cosa convé usar de «paraules senzilles i llanes, acomodades a la capacitat d'ells» (Salses). El fet d'adreçar-se al mateix destinatari els obliga a recórrer al vulgar i a usar d'estratègies didàctiques, però també persuasives, és a dir, retòriques, per adequar l'estil al receptor. Coincideixen especialment pel que fa a l'ús de recursos per mantenir l'atenció del lector, així com en l'ús dels símils per fer comprensibles conceptes més o menys abstrusos per al lector a través de l'analogia amb realitats que aquest té a l'abast, o, finalment, en l'ús de breus narracions amb finalitat moral, els *exempla*, de què tractarem tot seguit.²⁹

També els agermana la idea de la valoració del sermó «llegit». Albert Hauf posava en paral·lel Eiximenis i Llull

27. Cito de Riquer (1964 [1985: 321]).

28. No obstant això, Salses sabia que per a la salvació de les ànimes n'hi havia «prou» amb saber el catecisme més elemental. Amb la seva obra pretén «ensenyar-los altres coses, a més de les necessàries per a la salvació de les seues ànimes», per tal que tinguin major devoció i perfecció, i «augmenten en l'esperit i puguen així alcançar major glòria» (del pròleg del darrer volum).

29. De fet, els recursos que usa Salses no difereixen ben gens dels que usava Eiximenis, tal com són exposats per Riquer (1964 [1985: 338-343]) i per Hauf (1990: 96-109).

pel «rècord inqüestionable d'escriptura en llengua vernacle» que detenen tots dos autors i com aquella «allau de lletra escrita respon a una mateixa pruija didàctico-moral, i a una valoració, molt semblant, del llibre com a obra de misericòrdia, i com una forma, no gens desdenyable, de predicació escrita» (Hauf 1990: 82). Aquests mots valen també per al *Promptuari*.

1.6

A Salses li han estat afillades altres obres. Torres Amat (1836: 573) li n'atribuïa dues: «*Pláticas y doctrinas espirituales*. Véase el elogio de los catalanes y de su lengua, al fin del prólogo. Escribió tambien en catalán: *Catecismo pastoral y prontuario moral sacado de las pláticas y doctrinas espirituales*, el qual se tradujo al castellano [...]». No és difícil d'advertir que fa referència a la mateixa obra i que s'ha fet un embolic amb un fragment del títol fins considerar-la dues de diferents.

Agustí Puyol (1896: lxxii) va ser el primer, que jo sàpiga, a fer referència a una obra manuscrita de caràcter històric: «Dejó inédita su obra favorita *De constitutione et origine juris Cathaloniae*, que por sí sola hubiera llevado al templo de la fama al ilustre cuanto humilde jurista, si hubiese visto la luz pública». Capeille (1914: 557), va recollir la dada de Puyol sobre el tractat històric del dret català i hi va afegir, a més, que havia deixat nombrosos manuscrits, entre els quals, a més de l'anterior, figurava «un essai sur l'Episcopologie d'Urgell». Tot plegat ha estat repetit per la bibliografia posterior que ha alludit a l'obra completa de Salses.

Quant a l'episcopologi, Enric Moliné em diu que potser alludeix al breu episcopologi que precedeix les *Constitutiones synodales dioecesis Urgellensis* (Barcelona: Joan Piferrer, 1748).³⁰ Com hem vist més amunt (apartat 1.1), el bisbe Victoria y Emparán havia encarregat aquest aplec a Pere Salses i a Antoni Galceran. Ho diu al pròleg a les *Constitutiones*: «*Quod laboriosum opus scientiae, prudentiae zeloque D.D. Petri Salsas et Antonii Galzeran commissimus*». El conjunt de constitucions sinodals del bisbat d'Urgell pròpiament dit ve precedit en el volum per un «*Dypticon S. Cathedralis Ecclesiae Urgellensis Pontifium* [sic]» que no és altra cosa que un episcopologi de divuit fulls encapçalat per una introducció, tot plegat sense atribució. Enlloc no es diu qui és l'autor de l'episcopologi, però el més raonable serà atribuir-lo als autors de l'encàrrec episcopal. O potser a Salses únicament, si fem cas a les notícies bibliogràfiques.

Més misteriós és el cas de l'obra d'història del dret. Hi cap la possibilitat que es tracti d'una confusió amb les *Constitutiones synodales dioecesis Urgellensis*, però també pot ser perfectament una obra manuscrita avui no localitzada. Notem com Agustí Puyol afirmava que era l'obra «favorita» de Salses.

30. Utilitzo l'exemplar de l'ADG, 348/1602. Sobre les *Constitutiones*, veg. Moliné (1992).

2. L'EXEMPLUM EN EL *PROMPTUARI* DE SALSES

Sobre l'adequació de l'estil de Salses, l'autor de l'aprovació del *Promptuari*, el mercedari Josep Sala, deia: «tal és l'estil d'aquesta gran obra: clar, pla i palpable» (f. b2). De fet, Sala contraposava l'elevació pròpia del tema amb la «planura» de la prosa salsiana. El mateix Salses feia al·lusió al pròleg a la qüestió com una de les facetes de l'obra que podria rebre alguna recriminació o «reparo»: «Lo primer: que la obra és molt manual», on *manual* equivalia a estil planer i assequible.³¹ Salses responia a la possible crítica amb un atac: «Al primer dic que encara no és bastantament manual» i es defensava dient que no feia sinó complir la constitució segona del Concili de la Tarraconense de 1727 en què es manava que la predicació fos, segons Salses, «ab paraules senzilles i llanes, acomodades a la capacitat d'ells», dels feligresos. I encara hi afegeix l'autoritat en el mateix sentit d'Innocenci XI i de Benet XIII. Hi tornarà al pròleg del darrer volum, el cinquè, de 1757, bé perquè va rebre alguna reconvençió en aquest sentit, bé per altra causa: «També desagradarà a molts en estos llibres la falta d'eloqüència, la qual confesso. Però no alcança més la mia poca habilitat, i se'm pot permetre alguna excusa, pués encamino l'ensenyança a la gent senzilla e ignorant, i esta percebeix millor l'estil pla». I continua encara amb la defensa de la necessària adequació entre estil i receptor.

Ara: la crítica del segle xx ha tendit a valorar la prosa salsiana més aviat com tot el contrari de l'estil pla que diu usar l'autor. En aquest sentit, Antoni Comas va ser qui més li va recriminar un estil emfàtic i efectista. Ja n'he parlat més amunt. Podeu jutjar vosaltres mateixos a partir dels fragments que llegireu en els annexos. Efectista ho és, sens dubte, perquè l'objectiu és colpir la consciència dels lectors/oïdors. No podia ser d'altra manera, i menys encara en el context cultural barroc.

El cas és que Pere Salses és un mestre en l'ús de la retòrica homilètica i utilitza tots els recursos a la seva disposició per afaïonar la capacitat didàctica que ha de tenir el text per tal d'assolir l'objectiu últim de la predicació: salvar les ànimes. I la seva retòrica sembla proudient a aquests objectius i al destinatari del text. Salses «baixa» el discurs teològic i moral a un llenguatge comprensible per als seus lectors/oïdors i els proposa comparacions o símils, com en diu ell, entre les foscuries teològiques i les abstraccions doctrinals, d'una banda, i la vida quotidiana o els fenòmens de la natura, de l'altra. Recordem que el símil és una figura retòrica que estableix una relació entre dos termes mitjançant l'analogia i que generalment s'usa, com és ara el cas de Salses, per declarar allò poc conegut mitjançant una realitat més familiar.³² No m'entretindré ara a descriure i analitzar els

usos lingüístics i retòrics complets de l'homilètica salsiana, però sí que voldria comentar breument un dels aspectes més vistents de la seva obra: els *exempla*. Més vistents, i més interessants des del punt de vista literari perquè no són altra cosa que textos narratius breus. De fet no són sinó contes, rondalles breus que duen afegida una moralitat, un ensenyament moral.

Josep Sala, l'autor de l'aprovació, ja havia posat èmfasi en l'encert de Salses en l'ús dels *exempla*, que Sala anomena símils: «Usa freqüentíssimament de símils», i això, que podria sonar a reconvençió, és l'inici d'un elogi encès d'aquesta faceta de l'obra salsiana (f. b2-b2 v°). El mateix Salses en parla llargament al seu pròleg. De fet és el segon «reparo» que diu que li poden fer a la seva obra (el tercer és el de l'ús del català, de què ja hem parlat). «Lo segon: que [l'obra] és molt carregada d'exemples». A la qual cosa respon «que, com diu S. Gregori Magno, no hi ha cosa que moga més per a Déu los cors dels hòmens que los exemples d'altres hòmens». I a continuació aplega tant autoritats sobre l'eficàcia de l'*exemplum* per persuadir l'auditori com una llista d'autors cristians prestigiosos que han utilitzat aquest recurs en les seves obres, per acabar amb l'argument definitiu, incontestable: l'ús que va fer Jesús d'exemples i paràboles en la seva predicació. En tot cas, aquesta faceta del *Promptuari* mostra la confiança de Salses en la seva eficàcia tant com el gust de l'autor per aquestes formes narratives breus. Però, anem amb compte, l'*exemplum* no pretén ser una simple il·lustració de la doctrina, una exemplificació: és un argument retòric, una demostració persuasiva de la doctrina. No serà recordar com les *artes praedicandi* consideraven que hi havia tres tipus de proves del contingut dels sermons: *auctoritates*, *rationes* i *exempla*.

Sobre l'*exemplum*, Jacques Le Goff ha proposat la definició més sintètica i precisa que conec: «L'*exemplum* est un récit bref donné comme véridique et destiné à être inséré dans un discours —en général un sermon— pour convaincre un auditoire par une leçon salutaire» (Bremond, Le Goff & Schmitt 1982 [1996: 37-38]). L'eficàcia persuasiva de l'*exemplum* era ben reconeguda: «*Docent facta quam uerba et magis mouent exempla quam predicamenta*», deia Étienne de Bourbon, en un tractat de predicació del segle XIII; i era atribuïda a Gregori Magne l'expressió «*plus mouent exempla quam uerba*», expressió glossada per Salses al pròleg, com acabem de llegir al paràgraf anterior.³³

Estem acostumats a tractar l'*exemplum* en relació a la predicació medieval, però aquest recurs homilètic no s'atura en la llinda de l'edat moderna, ni de bon tros,

tes doctrinals que vol explicar, etc. Sovint tracten de qüestions de la vida més quotidiana, de fenòmens de la natura, de coses del camp, etc. De vegades hi apareix la geografia local (p. ex., III xxxii), de vegades la primera persona («Ja no és d'admirar tant aquella acusació que alguns fan en la confessió: 'Pare, he cregut en bruïxes', com jo he experimentat algunes vegades»: III xxi, p. 133). Solen contenir informació valuosa sobre costums, maneres de fer i creences de l'època.

33. Sobre l'*exemplum*, veg. també els primers apartats de la introducció d'Ysern (ed. 2004) a la traducció catalana quatrecentista de l'*Alphabetum narrationum* d'Arnau de Lieja (encara que de vegades sembla confondre *exemplum* i símil: p. 12).

31. Veg. el que hem dit més amunt (apartat 1.4) sobre aquesta expressió en relació al catecisme de Baucells.

32. Tant o més interessant que el cas dels *exempla* en l'obra de Salses —i que tracto per sobre aquí— és el dels símils. Si els *exempla* provenen de fonts escrites, no passa el mateix amb els símils que sovint pertanyen a l'experiència comuna. Convindria fer una anàlisi exhaustiva d'aquest recurs, de l'eficàcia de Salses en l'analogia amb els aspec-

sinó que va mostrar una vitalitat enorme en la predicació pastoral fins al segle XIX arreu d'Europa, tant en països catòlics com protestants. És cert que al s. XVI hi va haver un primer moment de reacció contra el seu ús, tant per part dels humanistes catòlics (Erasmus i, entre nosaltres, Andreu Capella) com de la Reforma protestant. Aquests cercles propugnaven que en la prèdica s'havia de recórrer només al comentari de la Bíblia (especialment al Nou Testament) i a tot estirar es podia fer ús de les paràboles de Crist, d'històries bíbliques o de relats extrets de vides de sants, però sense incloure-hi miracles i fets fantàstics no aprovats críticament; o, si més no, s'oposaven rotundament a l'ús d'*exempla* profans i d'històries meravelloses, falsos miracles, etc. Però el fet és que hi va haver una represa d'aquestes formes narratives breus amb l'embranchada tridentina de recristianització, especialment en la predicació pastoral barroca, amb els jesuïtes i els caputxins al davant. Ara els manuals de predicació o sermonaris s'adrecen sobretot al clero parroquial, especialment el rural, més instruït i atent després de Trento.³⁴ S'observa sovint que, tot i que la predicació barroca reprèn llocs comuns i relats medievals, els renova posant èmfasi en l'estructura i la moral familiars i els deures socials i amb la institució eclesiàstica. No obstant això, hi havia encara prevencions en l'època contrareformista. Hem vist com Salses es defensava ja en el pròleg al lector d'una possible crítica davant l'abundància d'*exempla*. Hi va tornar al pròleg del darrer volum. Per què? És cert que hi havia aleshores força sermonaris que contenien *exempla*, a l'hora que sabem que la predicació popular els feia servir abundantment encara.³⁵ El bon nombre de compilacions d'*exempla* impreses al XVI i XVII arreu d'Europa també ho demostra. Però també és cert que els corrents reformistes de l'Església catòlica que s'oposaven a l'ús d'*exempla* en la predicació pastoral (en la culta i cerimonial no n'hi havia), van mantenir una certa continuïtat en la posttridentina.³⁶ Salses devia estar al cas d'aquest corrent; però va defensar l'ús de l'*exemplum* per tal com és un manual adreçat als rectors de poble, a la predicació pastoral, i és un mètode pedagògic infallible, simple, natural i eficaç.³⁷

34. Sobre la represa tridentina de la predicació al nostre país i les seves característiques, em permeto de remetre a les pàgines de síntesi sobre la qüestió de Valsalobre & Rossich (2007: 57-60).

35. Potser hi ha un repunt en el gust per l'*exemplum* just a mitjan s. XVIII? Ho fa pensar aquesta afirmació a la fi de la *Font mística* de Bauçells, edició de 1762, de què ja hem parlat: «a la fi del llibre d'esta tercera impressió s'han anyadits molt exemples, necessaris al compliment de les obligacions cristianes» (p. 465).

36. Una mostra de la continuïtat d'aquest corrent reformista deu ser, segurament, l'*Alivio de pastores y past de ovelas* de Josep Formiguera, de qui hem parlat més amunt (cf. Comas 1972 [1985: 445-447]) i Valsalobre & Rossich 2007: 61-62). Sobre l'evolució de l'*exemplum* a l'edat moderna, veg. Schmitt (ed. 1985: 213); Ricard (1964); Bremond, Le Goff & Schmitt (1982 [1996: 57 i 66-68]).

37. El cas és que el catecisme del bisbe Guinda que molt probablement havia utilitzat Salses per tal com en reflecteix aspectes estructurals (veg. l'apartat 1.4) no en duia, d'*exempla*. Però no pas per voluntat pròpia: «Si bé consideràvem que per persones senzilles la instrucció més pròpia era entreteixir-se de símils i exemples [...] però per no desmaiari a molts quan veurien que lo diàlogo és molt abultat, nos havem cenyit casi al precís, esperant del zel de nostres caríssims pàrrocos supliran esta curtedat en l'explicació de ses doctrines» (pròleg al *Breu*

Quant a l'estructura,³⁸ l'*exemplum* sempre consta de dues parts: l'anècdota exemplar o nucli central, narratiu, generalment un esdeveniment singular, un fet que ocorre un dia a un individu; i la lliçó de l'anècdota, en la perifèria, abans o després de l'anècdota, a mode d'introducció o de conclusió. Les fonts o orígens dels *exempla* són molt diverses: repertori internacional de contes tradicionals i populars, relats de procedència àrab, relats històrics i llegendaris (historiadors de l'Antiguitat, cròniques...), faules isòpiques, històries bíbliques, vides de sants i relats de miracles, etc.³⁹ El repertori de Salses és tan extens i divers que bé podem trobar-hi *exempla* de totes aquestes categories. Hi ha una classificació dels *exempla* segons l'estructura formal i lògica que pot ser interessant d'aplicar al cas del *Promptuari*: l'*exemplum* sinecdòquic i l'*exemplum* analògic.⁴⁰ El primer cas, l'*exemplum* sinecdòquic o inductiu, il·lustra la regla general per un cas particular i comporta la identificació entre l'heroi de l'anècdota i els destinataris de l'exhortació. És el cas dels *exempla* núm. 2, 3, 4, 5, 7 i 9 de Salses (Annex 1). La lliçó induirà la llei general del cas particular: si actueu com aquests, obtindreu el mateix càstig o premi. En l'*exemplum* metafòric o comparatiu (o analògic), en canvi, l'anècdota no relata una manifestació particular de la regla, sinó un fet aliè que se li «assembla». En particular, el protagonista és estrany als destinataris de l'exhortació i la lliçó no és, com en el cas anterior, una generalització del cas particular, sinó la transposició de l'anècdota per un seguit d'assimilacions, de decodificacions. No té, a diferència del sinecdòquic, la limitació d'haver de ser una història real o versemblant: generalment són faules, paràboles, alegories, etc. És el cas del soldat penjat salvat pel noble i que després el traïx (núm. 1 de l'Annex 1). En rigor aquest *exemplum* pot ser considerat mixt; pot tenir dues interpretacions superposades: el relat sol, una de tipus sinecdòquic (la ingratitude del soldat vers el noble que l'ha salvat, que repugna els oients i que Salses ha anat

compendi de la doctrina christiana...: Barcelona: Josep Altés, s.d.). Exemplar de l'ADG: 257/738.

38. Pel que fa a l'estructura de l'*exemplum*, veg. Schmitt (ed. 1985: 21 ss.); Bremond, Le Goff & Schmitt (1982 [1996: 113 ss.]).

39. Salses utilitza un nombre ingent de fonts per als seus *exempla*, des dels repertoris habituals (entre els més coneguts dels que usa hi ha l'anònim *Mirall d'exemples* —*Speculum exemplorum*— o el *Dialogus* —o *Illustrium*— *miraculorum* de Cesari de Heisterbach...) fins a obres religioses de tota mena, especialment vides de sants (bé del clàssic Jacopo da Varazze, bé d'altres monogràfiques o d'ordes religiosos, bé vides dels Pares antics...). A banda dels repertoris clàssics, els autors dels quals provenen més materials són el caputxí José de Carabantes, Tomàs de Cantimprato (Cantimpré), cardenal Cesare Baronio, Jaime Baron OP, Juan Martínez de la Parra SJ, Bernardino de Bustos OFM, Del Río (segurament Martín-Antonio del Río)... D'autors de terres catalanes dels quals extreu *exempla* n'esmenta diversos: Vicent Ferrer, Jeroni Taix, Pare Cassany (segurament Rafel Cassany SJ, autor de *Mission quadragesimal...*), Francesc Eiximenis, Jaume Bleda, (Felip?) Ribot, etc. Fora d'alguna excepció comptada, sempre esmenta l'origen o font d'on procedeix l'*exemplum*, que sol figurar com una indicació breu i generalment prèvia al relat («Refereix...» o «En lo llibre...») o, més comunament, s'identifica en nota marginal: veg. els *exempla* de l'Annex 1. La indicació de la font té la funció d'atorgar autenticitat al relat i força d'autoritat.

40. Sobre la tipologia d'*exempla*, veg. Bremond, Le Goff & Schmitt (1982 [1996: 39 ss.]).

denunciant al llarg del relat), mentre que la lliçó en brinda una altra de tipus metafòric.

Analitzem amb més detall el relat pròpiament dit, l'anècdota exemplar. Aquesta ha de permetre necessàriament una lliçó, esdevenir exemplar. Exemplar del que convé fer per salvar-se i del que s'ha d'evitar per no ser condemnat. La clau és l'oferiment de models d'accions meritòries o demeritòries: les primeres installen el protagonista en via de salvació, les segones en via d'Infern. El mèrit o el demèrit es manifesten amb ocasió d'una posta a prova, que el relat pot narrar de forma més o menys extensa: p. ex., l'atzar (*exemplum* núm. 10, de l'avar), la temptació diabòlica, la providència de Déu... I aquests mèrit o demèrit s'avaluen en funció de les conseqüències, que prenen el valor de retribucions (recompenses o càstigs). Una retribució que tant pot ser obtinguda aquí com al més enllà. A més, la retribució és proporcionada al pecat: des del simple ridícul (el monjo que rep una bufetada a missa, núm. 12) a la mort ignominiosa (cas de l'emperador Anastàsio, núm. 9); des d'uns instants o dies al Purgatori (cas del patge o del religiós llec, núm. 4) a la condemnaçió eterna (núm. 2.3, 3, 6, les aparicions del 7 i 8, etc.).

La seqüència típica presenta quatre moments: després d'unes circumstàncies introductòries, que poden ser-hi o no, hi trobem la posta a prova. D'aquí es deriva una doble possibilitat: mèrit + recompensa o bé demèrit + càstig. P. ex., un *exemplum* amb circumstàncies introductòries és el núm. 5: el pecador pacta amb el diable, però la posada a prova és el sermó on coneix la misericòrdia de Déu (noteu l'eficàcia que s'atribueix al sermó), d'aquí el mèrit i, doncs, la recompensa. De vegades, es dona una doble seqüència: és el cas del patge i del religiós llec (núm. 4): vida-mort-resurrecció temporal-nou destí que equivalen a demèrit-càstig / correcció-recompensa.

Sovint l'ordre de presentació d'esdeveniments en el relat reproduïx l'ordre cronològic de les fases de la seqüència exemplar. Però de vegades no és així i la cronologia dels fets del relat no és la de la seqüència exemplar, sinó que el relat proposa un enigma a un personatge, el qual duu a terme una enquesta el resultat de la qual li permet obtenir la solució finalment, cosa que permet reconstruir *a posteriori* la seqüència exemplar. Tenim els exemples de la qui combrega i mor i es manté bella (núm. 2.3); o el cas del pare bevedor (núm. 7) o el de la mare que prenia els sagraments però no ho feia devotament (només ho sabem després, quan hi ha l'enquesta del fill) i s'havia condemnat (núm. 8). Un cas prou complex és el dels amants de l'*exemplum* núm. 3. A la primera part, la seqüència exemplar es presenta segons l'ordre cronològic: demèrit i càstig del cavaller amant. La segona part s'inicia amb la manca de càstig per a la dama (ni com a luxuriosa ni com a assassina), però aquesta n'espera l'arribada; es deixa prendre sense oposar resistència de cap mena i actua cercant un càstig extrem, tant material com espiritual. En l'enquesta dels capellans es revela la intenció real i última de la dama. Hi ha hagut una alteració cronològica del relat respecte de la seqüència exemplar: en assassinar l'amant, la dama ja cercava la doble condemnaçió, però només ho sabem

al final. Es produeix així la construcció d'una nova seqüència exemplar: el demèrit de la dama és superior al de la simple luxúria i assassinat que nosaltres li atribuïm en una primera avaluació; ara hi ha una doble estigmatització de comportaments perquè hi hem d'afegir la ira (en el sentit de desig etern de venjança).

La localització dels *exempla* dins del sermó no és una qüestió atzarosa.⁴¹ Hem vist més amunt (p. XXX) com Salses sol acumular-los al final de cada sermó. Això perseguia diversos objectius. D'una banda, pretenia desvetllar l'auditori cansat i recuperar-ne l'atenció;⁴² però també servia per fer la transició des de l'ordre de les veritats espirituals (on el predicador ha mirat d'elevat les ànimes dels oients/lectors) al de les servituds temporals on retornaran tots després d'oïr/llegir el sermó. El sermó es clou així amb una transició del general al particular, de la veritat atemporal de l'*auctoritas* al temps del relat singular. Recordem, però, que després hi sol figurar encara l'exhortació moral, la lliçó final imperativa del sermó.

PER ACABAR

No cal dir que per a la cultura i la literatura catalanes, *molt més important* que les paraules del pròleg en defensa de l'ús del català, més o menys rutinàriament reportades, és el *Promptuari* mateix. Només el prejudici historiogràfic tradicional contra l'època moderna en conjunt no ha permès veure la perfecta «normalitat» de l'obra publicada en català, al costat de la seva ambició, i ha volgut veure en Salses només una de les poques «guspires» d'aquells temps, en el sentit que ho deia Manuel de Montoliu. Perquè jo no hi veig sinó una obra ambiciosíssima, en cinc gruixuts volums impresos, de gran exigència literària i grandesa de propòsit, d'estructura perfectament disposada, amb un registre formal exigent i alhora adequat al destinatari a través del domini perfecte de la retòrica. Com Francesc Fontanella o Joan Ramis en el teatre, com Josep Romeguera en la prosa, com Agustí Eura en la poesia. Una altra cosa és que no ens agradi avui. Però aquí no venim a aplicar judicis estètics personals o a la moda, sinó a analitzar i valorar les obres de manera objectiva, és a dir, en la història.⁴³

41. Sobre aquesta qüestió, veg. Schmitt (ed. 1985: 16 i 21) i Bremond, Le Goff & Schmitt (1982 [1996: 142 i 147 ss.]).

42. Cf. el fragment de l'*Speculum exemplorum* que transcrivia Salses al pròleg del *Promptuari*: «*At quia ad haec nihil efficacius, nihil ue fortius mortalium mentes quam exempla promouent, quia exempla mentem efficacius mouent, memoriae firmiter haerent, intellectui facile lucent, delectant auditum, fouent affectum, remouent taedium, uitam informant, mores instruunt et dum sua nouitate pensum permulcent, odiosam praedicatori somnolentiam fugant*».

43. El catàleg de temes possibles a tractar a partir de l'obra salsiana és extens: fonts, models i autoritats, estil, retòrica didàctica (prosa, ús de la llengua popular, diàlegs, proverbis i frases fetes...) i tècniques i estratègies de captació de l'atenció del lector i destinatari de la predicació, els símils (recordi's el que n'he comentat més amunt)... Ben segur que les pàgines del *Promptuari* salsià poden servir també per captar molts elements i aspectes de la vida de l'època.

BIBLIOGRAFIA SOBRE PERE SALSÉS

- A. C. (1974): «La llengua nadiua i el ministeri de la paraula», *Eivissa*, 5, p. 22.
- ALEGRET, Joan (1993): *Projecte docent per optar a la plaça de Catedràtic d'Universitat de Filologia Catalana...*, Palma: exemplar mecanografiat.
- AMADE, Joan (1924): *Origines et premières manifestations de la renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle*, Tolosa: Edouard Privat.
- BRUNET, Michel (1990): *Le Roussillon. Une société contre l'Etat. 1780-1820*, Perpinyà: El Trabucaire.
- CAHNER, Max (1998): *Literatura de la revolució i la contrarevolució (1789-1849). Notes d'història de la llengua i de la literatura catalanes*, vol. I, Barcelona: Curial.
- CAPELLE, J. (1914): *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, Perpinyà: Imprimerie-Librairie Catalane de J. Comet. [Facs.: Marsella, Lafitte Reprints, 1978]
- COMAS, Antoni (1972): *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Esplugues de Llobregat: Ariel. [4a ed. vol. V, Barcelona: Ariel, 1985]
- DHEC: *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, 3 vols., Barcelona: Generalitat de Catalunya / Editorial Claret, 1998-2001. [Enric Moliné]
- DLiC: *Diccionari de la Literatura Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2008. [Pep Valsalobre]
- GELABERTÓ, Martí (2005): *La palabra del predicador: contrarreforma y superstición en Catalunya (siglos XVII-XVIII)*, Lleida: Milenio.
- GEC: *Gran Enciclopèdia Catalana*, 15 vols., Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1969-1980. [Antoni Pladevall]
- MIQUEL I VERGÉS, Josep M. (1938): «La filologia catalana en el període de la Decadència», *Revista de Catalunya*, 90 (setembre 1938), 63-80; 91 (octubre 1938), 261-285; 92 (novembre 1938), 429-452; 93 (desembre 1938), 641-672. [Reed.: Barcelona, Crítica, 1989]
- MOLINÉ, Enric (1993): «Els catecismes al bisbat d'Urgell. El «Catecisme pastoral» de Pere Salsas i Trillas, rector de Llivia i plebà de Ponts (1754)», *Església d'Urgell*, 220, p. 5-9.
- ND62LC: *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*, Barcelona: Edicions 62, 2000. [Albert Rossich]
- PONS, Joseph-Sébastien (1929): *La littérature catalane en Roussillon, 1600-1800: bibliographie*, Tolosa: Edouard Privat.
- PUYOL Y SAFONT, Agustín (1896): *Hijos ilustres de Cerdeña*, Barcelona: Tipografía La Académica, de Serra Hnos. y Russell.
- RUBIÓ BALAGUER, Jorge (1958): «Literatura catalana», dins Guillermo Díaz-Plaja (dir.), *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. V, Barcelona: Barna. [Trad. cat.: *Història de la literatura catalana*, vol. III, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.]
- TORRES AMAT, Félix (1836): *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona: Imprenta de J. Verdager. [Ed. facsímil: Barcelona / Sueca: Curial Edicions Catalanes, 1973.]
- TUBINO, Francisco María (1880): *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Madrid: Imp. M. Tello. [Reed.: Pere Anguera (ed.), Pamplona: Urgoiti Editores, 2003].
- VALSALOBRE, Pep i Albert ROSSICH (2007): *Literatura i cultura catalanes (segles XVII-XVIII)*, Barcelona: Editorial UOC.

ALTRA BIBLIOGRAFIA CITADA

- AGUILÓ Y FUSTÉR, Mariano (1923): *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1923.
- BARAUT, Cebrià, Jesús CASTELLS, Benigne MARQUÈS i Enric MOLINÉ (2002): *Episcopologi de l'Església d'Urgell. Segles VI-XXI*, la Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana. [Publicat abans a *Urgellia*, XIV (1998-2001), 7-136.]
- BONET I BALTÀ, Joan (1984): *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BREMOND, Claude, Jacques LE GOFF i Jean-Claude SCHMITT (1982): *L'«exemplum»*, Turnhout: Brepols, 1982. [2a ed. augmentada: 1996]
- DCVB: A. M. Alcover & F. de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca: Moll, 1988.
- HAUF, Albert G. (1990): *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Barcelona: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOLINÉ, Enric (1992): «Les constitucions sinodals impreses del bisbat d'Urgell», *Església d'Urgell*, 207, p. 5-8.
- PALAU Y DULCET, Antonio (1948-1977): *Manual del librero hispanoamericano*, 28 vols. més 7 d'índexs i 1 Addenda, Barcelona: Antonio Palau Dulcet / The Dolphin Book Co. Ltd. (2a ed. augmentada i corregida).
- PRATS, Modest (1995): «La lengua catalana al segle XVIII. Possibles pautes d'estudi», dins Pep Valsalobre i Joan Gratacós (ed.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona: Quaderns Crema, p. 15-73.
- PRATS, Modest (ed. 1995): *Política lingüística de l'església catalana. Segles XVI i XVII. Concilis de la Tarraconense, anys 1591, 1636, 1637*, ed. de ... , Vic / Girona: EUMO / Universitat de Girona / Estudis Universitaris de Vic.
- RICARD, Robert (1964): «Aportaciones a la historia del *exemplum* en la literatura religiosa moderna», dins *Estudios de literatura religiosa española*, Madrid: Gredos, p. 200-226.
- RIQUER, M. de (1964): *Història de la literatura catalana*, Esplugues de Llobregat: Ariel, [4a ed., vol. II, Barcelona: Ariel, 1985.]
- ROSSICH, Albert i Pep VALSALOBRE (ed. 2006): *Poesia catalana del barroc. Antologia*, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitella.
- SCHMITT, Jean-Claude (ed. 1985): *Prêcher d'exemples*, ed. de ... , París: Stock.
- YSERN LAGARDA, Josep-Antoni (ed. 2004): *ARNAU DE LIEJA, Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet*, Edició crítica de ... , 2 vols., Barcelona: Barcino.

ANNEX I: EXEMPLA

[A banda de la localització inicial del text, utilitzo els claudàtors per remarcar aquells fragments del text de Salses que no formen part de l'anècdota exemplar pròpiament dita, del relat de l'*exemplum*, però que ajuden a entendre'n el sentit i l'aplicació moral.]

1. [I li: sermó sobre el judici final; p. 355]

Condemnaren en Flandes a mort per sos crims a un soldat. S'executà la sentència, i per escarmentar als demés, deixaren lo cos penjat en la forca. S'acertà a passar després per aquell puesto un noble cavaller, lo qual, mogut de la curiositat, s'acercà a mirar de propòsit al sentenciat i, advertint que encara no

era del tot mort, que vivia i respirava però que s'anava ofegant a tota pressa, mogut de caritat s'arrimà ab lo cavall a la forca, desembeinà l'espasa, tallà ab ella lo dogal, lo prengué en sos braços, l'acalentà un poc i, restaurat que fou lo soldat, lo posà en gropa i s'escapà per posar-lo en salvo. Benefici digne del major agraiment! Però sabeu com pagà est benefici a aquell cavaller lo soldat? Oïu: coneguè lo soldat quan anava en gropa que aquell cavaller portava una bona bossa de dobles. Què féu lo soldat? Olvidat del benefici inestimable que poc antes havia rebut d'aquell cavaller al qual devia regonèixer i honrar com a pare tots los dies de sa vida, cego d'avarícia, tragué l'espasa de la beina i ab aquella mateixa espasa ab què aquell seu benefactor li havia tallat lo dogal i deslliurat de la mort, li llevà la vida, atravessant-lo moltes vegades ab l'espasa per les espatlles, fins que lo féu caure mort del cavall. S'apeà després, li robà los diners, los vestits i les armes i deixà son cadàver en lo camp. I, corrent a brida batuda, se posà en salvo.

[Què monstruositat tan horrenda d'ingratitude fou esta, catòlics! Qui no se pasma que arribàs a tanta ingratitude lo cor d'un home! Pasma't, pecador, de tu mateix, que ton cor ha arribat a una ingratitude semblant! Ab la mateixa espasa dels beneficis ab què Déu te donà lo ser i conserva la vida; ab la mateixa espasa del benefici de la redempció ab què ton redemptor Cristó te tallà lo dogal de la mort eterna a què estaves sentenciat per lo pecat d'Adam i te posà en salvo en terra de cristians; de la mateixa espasa ab què tantes vegades t'ha deslliurat la sua infinita misericòrdia de la forca de l'Infern —a què segons la present justícia estaves per tos pecats condemnat—, rebent-te tantes vegades en los braços de son infinit amor per donar-te la vida de la gràcia, t'has valgut. Per a què? Per llevar (quant és de ta part) la vida a ton Déu, creador i redemptor teu.]

2. [IV xxvi: sermó sobre la freqüència de l'Eucaristia, p. 258-259]

[2.1] Un moribundo havia combregat vàries vegades en pecat mortal. Li aparegué un horrible dimoni ab una patena, i en ella moltes hòsties, i li digué:

— Moltes vegades has combregat indignament; rep ara la comunió que jo te dono.

No ho volia lo moribundo i lo dimoni li posà en la mà una d'aquelles formes. I com si fos plom dirritit, li travessà la mà; i així rabiament morí.

[2.2] D'altre torpe i deshonest se refereix que, no havent-lo absolt lo confessor perquè no podia, s'atreví a combregar temeràriament. Veent-lo lo confessor que isqué a donar a altres la comunió, digué en si mateix:

— Judique Déu entre los dos.

I li donà la sagrada comunió. Per ço, oh miserable, se li rompé luego la gargamella, i la sagrada hòstia saltà fora i lo desventurat quedà allí mort.

[2.3] En la ciutat d'Alcalà s'acercà a combregar una dona en lo convent de Sant Diego, i luego que hagué combregat se quedà morta. Atribuïren a miracle aquella mort perquè li quedà la cara hermosa i resplendent. L'enterraren en una capella de dita iglésia. Després, un religiós molt docte i de vida exemplar —i era lo mateix que li havia donat la sagrada comunió—, mogut d'instint superior, baixà una nit en la iglésia a encomanar-se a Déu i suplicar a aquell supremo Senyor per la difunta. Però, al voler passar per la capella a on era enterrada, lo detingué una llum i of una veu que li digué:

— Vés a la sagristia i porta les claus del sacrari, i desenterra aqueixa difunta, per l'ànima de la qual véns a orar, i trau la partícula que li donares quan la combregares.

Anà lo religiós per les claus, portà lo globo acompanyat de llums, sens veure qui les portava, descobrí la cara de la difunta

i obrint-li la boca, li tragué la forma, que li havia quedat sobre la llengua; la purificà, i, en lo mateix temps, quedà lo cadàver més negre que un carbó. Collocà a sa Magestat en lo globo, i véu entrar luego per les portes de la iglésia a dos dimonis en figura de dos mustins de pastor, llançant flames de foc per los ulls, i aleshores li digué la veu:

— Sàpies, ministre de Déu, que esta desdixada combregà en pecat mortal, no volgué confessar bé: confessava solament los pecats venials i callava los mortals; per ço està ja la sua ànima en l'Infern sepultada; i ara vénen estos dos ministres de la Divina Justícia per portar també allí lo seu cos.

Luego l'arrebataren i despedaçant-lo ab les sues uncles infernals, lo portaren a on estava ja la sua desventurada ànima.

3. [V vi: «De la ira, quart pecat mortal i vici capital, i de la virtut a ell contrària, la paciència», p. 56-58]

[És la ira un dels vicis més pestilencials que poden regnar en lo cor de l'home, com haveu oït. Oïu ara, per desengany vostre, confirmada esta veritat ab un exemple.]

Refereix lo P. Àngel Pasqual, de la Sagrada Companyia de Jesús, que, galantejant un jove cavaller a una dama, creent esta casar-se ab ell, li permeté més que llaneses en alguns anys que durà lo festeig. Però com ab lo temps se muden los afectes i fins los gustos cansen, posà lo cavaller son afecte en altra senyora, i adelantà tant la sua pretensió per casar-se ab ella que ab breus dies se conclogué lo seu casament. Ho sabé la primera dama, i fou tanta la sua ira, que passà a odi mortal contra aquell cavaller, per mirar-se d'ell abandonada. Però ho dissimulà ab tal art que, encara que lo cavaller anava retirant-se de la sua comunicació indecent, ella més l'incitava. Se li explicà un dia, no ab sentiment sinó donant-li lo parabién de l'acert que havia tingut en escollir per esposa sua a aquella dama, i ja que per lo nou estat que empenia era forçós s'acabàs l'amistat dels dos, volia finalment regalar-lo en la sua quinta ab un gustós agasajo. Se donà per convidat lo cavaller; isqué a la quinta lo dia senyalat. Se regalà allí ab la sua primera dama, lo convidà ella a dormir en son llit per lograr sos torpes gustos. Pecaren los dos. Se quedà adormit lo cavaller i aleshores aquella dama, donant lloc a son odi mortal que en son cor tenia recollit, tragué un punyal que tenia previngut i, feta un dragó furiós, li donà tantes punyalades a son amant que li llevà la vida. Lo deixà mort en lo llit i se retirà en casa sua. Com no comparegué aquella tarda lo cavaller, entraren en cuidado los de casa sua. Luego lo buscaren i, per la sospita que ja tenien, anaren a la quinta d'aquella dama i trobaren al cavaller rebolcat en la sua sang i mort en lo llit. Sospitaren luego de la senyora; donaren part a la justícia. Anà luego esta a la casa, prengueren a la dama per haver trobat lo mort en la sua quinta. Li formaren lo procés, però no foren menester testimonis perquè confessà ella librement son delict. La sentenciaren a mort. Li intimaren la sentència i, sens alterar-se ni poc ni molt, digué:

— M'està molt bé i jo la accepto.

— Ea, senyora —li digueren los ministres de Déu que l'assistien—, pués vostra mercè ha de morir, és menester confessar-se.

— No, pares meus —respongué ella—, no tracto d'açò.

— Senyora —replicaren ells—, com no?

— No, pares —respongué ella.

Replicaren altra vegada los ministres dient:

— Míria, senyora, que no per ço serà vostra mercè deslliurada de la mort.

— Així ho crec —respongué ella—, però vull morir sens confessar-me.

Replicaren altra vegada i li digueren:

— Pués, senyora, açò és voler anar a l'Infern!

— Així és, pares —respongué ella—. A l'Infern vull anar.

— Pués, per quin fi vol vostra mercè anar a l'Infern? —li preguntaren.

— Jo els ho diré, pares —respongué ella—, pués me pregunten. —Oïu ara lo més horrible del cas— Aqueix cavaller que jo he mort me féu l'agravi de deixar-me per altra dama havent estat antes l'imant de mon cor. Jo, per venjar-me d'est agravi, li he llevat la vida del cos, i perquè fos major lo càstig l'he mort estant ell en pecat mortal després d'haver pecat los dos. Ell sens dubte està en l'Infern, i encara que és en l'Infern no estic del tot satisfeta si no el veig allí cremar, i així per ço vull morir sens confessar-me per anar a l'Infern a complàure-me de vèurer-lo cremar i rabiar, allí, a aquell fementit i alevós cavaller.

Quedaren pasmats los pares a l'oïr cosa semblant. [I tots devem quedar aterrats de tal succés i temerosos de tenir en nostres cors un vici tan pestilencial que tants i tan grans estragos causa en les ànimes.]

4. [IV vii: «Del quint manament de la Iglésia, que és pagar bé i llealment los delmes i primícies sens fer ningun frau ni engany», p. 48-49]

[4.1] Un patge d'un jutge defraudà cinc sous, i açò ab molt temps que comprà per casa de son amo. Morí, i ¿qui havia de dir que esta petita culpa li impedís l'entrada en lo Cel? Pués haveu de saber que en horribles penes del Purgatori tornà al món a suplicar a son amo lo perdonàs. Ho féu; lo perdonà son amo, i així entrà en lo Cel.

[4.2] Havent de passar un riu un religiós llec de certa religió, li demanà lo barquer lo dret. Respongué que no tenia diner algun, però que en arribar al convent li enviaria mig real per la paga. Arribà al convent, s'olvidà del barquer i així no li envià lo mig real que li devia pagar. Morí després, i, volent la sua ànima pujar al Cel, véu que aquell mig real que devia li apareixia major que tot lo món; i, no tenint altra cosa que li impedís l'entrada en lo Cel, sola esta petita culpa la impedí. I per súplica dels àngels i misericòrdia de Déu, tornà a unir-se la sua ànima ab lo cos. Confessà esta culpa leve i, enviant son abat la paga doble al barquer, en lo mateix temps que la rebé, morí lo religiós i anà a gosar de Déu senyor nostre la sua ànima.

[I si la Divina Justícia se porta ab tanta rectitud contra aquells que han defraudat a sos pròxims, què serà d'aquells que no paguen bé i llealment los delmes i primícies?]

5. [II xxv: «De la quarta petició: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*», p. 131-132]

Així ho experimentà un gran pecador, com refereix lo B. Alano de Rupe, que es trobà un dia tan desesperat que invocà lo dimoni perquè l'ajudàs. Li aparegué luego, dient-li:

— Per què me demanes?

I aquell mal pecador li respongué:

— Vull que em fàcies ric, per viure abundantment, honrat i regalat.

Tot li oferí lo dimoni, però ab lo pacte que li donàs la sua ànima ab cèdula firmada de la sua mà i ab sa sang. En tot convingué lo miserable, i prenent la cèdula lo dimoni (permetent-li Déu) li donà riqueses ab què triunfà, i se donava a tots vicis. I lo dimoni, com a son senyor, li parlava i manava moltes coses i entre altres que no oís missa, divinos oficis, ni sermons; i el portava a festes, jocs, males dones i males companyies. Volgué Déu que un dia, estant en companyia de persones d'autoritat, lo portaren a la iglésia a on oí un gran sermó, i en ell la infinita misericòrdia de Déu i lo molt que nostre Senyor afavoreix als qui devots resen lo rosari. Cobrà ab açò esperança de perdó, i ab llàgrimes suplicà a Maria santíssima, mare de pecadors, li alcançàs de son amantíssim fill lo perdó de les sues culpes. Se confessà, i encara que lo dimoni li apareixia moltes

vegades dient-li que no tenia remei perquè era seu com així li havia firmat l'escriptura, però ell perseverà en demanar misericòrdia a Maria santíssima. I estant un dia en esta petició, véu caure la cèdula que havia firmat al dimoni de la mà d'una imatge sua, la qual prengué donant-li moltes gràcies i la féu pedaços, i luego se sentí libre del dimoni i fou molt devot i agrait a Maria santíssima, i visqué lo restant temps de la sua vida ab gran exemple i edificació de tots.

6. [III lxxv: «Del foment de la luxúria que porta lo descobrir les dones los pits, braços i peus», p. 498]

En lo llibre intitulat *Scala Dei* se refereix que, desitjosa una persona molt santa de saber lo que a Déu més desagradava entre los hòmens i dones, li manifestà lo Senyor: li mostrà una dona condemnada, que ab llastimòs llanto li digué:

— Ai de mi! Ai de mi! Que fui casta, fui caritativa, fui piadosa i per res d'açò m'he condemnat, sí sols per la demasia en vestits i gales, i anar escotada, ab lo qual fui més mal que los dimonis de l'Infern, que si estos solament atormenten a les ànimes en l'Infern, jo ab mes profanitats, als cossos i a les ànimes. I per ço, per just judici de Déu, me condemní. Açò confessà una dona des de l'Infern.

7. [V vii: «De la gola, quint pecat mortal i vici capital; i de la virtut a ell contrària, l'abstinència», p. 64-65]

Refereix Cesàrio que en lo bisbat de Colònia morí un home gran bevedor i deixà una filla. Esta l'encomanava a Déu algunes vegades. I, estant en est piadós exercici un dia, li aparegué de repente son pare, rodejat d'horribles flames de foc i ab un gran vas ardent en la mà. La filla, encara que s'aterrà, com se pot pensar, ab esta horrible visió, no obstant tingué valor per preguntar a son pare per què s'havia condemnat i què tenia en aquell vas. Al que respongué lo pare:

— Has de saber que m'he condemnat per glotó i bevedor, i en est vas hi ha fel de dragons ab tot gènere de verí, mesclat de foc i sofre, i esta serà la mia beguda per tota l'eternitat.

I dit açò, begué d'aquell infernal vas i luego desaparegué, deixant a la filla plena d'horror, i als glotons i bevedors un espantós exemple i profitós avís.

8. [IV lvi: «De la concòrdia, pau i unió ab què deuen viure los casats», p. 495-496]

En lo llibre intitulat *Escala Dei* se refereix (i ho refereix també lo *Mirall d'exemples*) que un religiós sacerdot celebrava missa tots los dies i feia grans penitències per l'ànima de la sua mare difunta, fins que un dia que ab més fervor i llàgrimes pregava a Déu per ella, la véu de repente davant d'ell ab esta espantosa visió: véu que venia assentada sobre un dragó feroçíssim que llançava per la boca flames de foc; en un i altre costat, dos horribles dimonis que ab dos cadenes de foc li apretaven i cenyien lo cos i la portaven presa; en son cap véu molts llargandaixos; en los ulls, dos escorpins; en les orelles, dos rates i uns i altres contínuament la mossegaven i rosegaven. Caigné desmaiat lo religiós, però la desventurada li digué:

— No tèmies, que jo só la tua maleïda mare.

— Pués, com? —li replicà lo fill. No et confessares i reberes los sants sagraments?

— Sí —respongué ella—, però sent les gales profanes un sac ple d'ires de Déu, jo des de la mia joventut me doní a elles, ab què acompanyava mos mals pensaments; i encara que d'açò me confessava, però era sempre sens dolor ni propòsit de l'esmena. Així visquí, i mai tinguí valor per revalidar aquelles confessions i així só sens remei condemnada. I has de saber que est dragó que em porta és en càstig dels mals pensaments que sempre tinguí. Estos llargandaixos són ara l'adorno dels meus cabells. Estos dos escorpins, en càstig de les vistes pro-

fanés. Estes rates, rosegant-me repeteixen les mies deshonestes conversacions. Finalment, estos dos dimonis que m'acompanyen, lo un és per los gastos supèrfluos ab què a ton pare i marit meu obliguà a gastar, ab no poques ofenses de Déu, en les mies gales profanes, i l'altre és per les moltes dones a les quals jo provoquí i perdí ab mon mal exemple.

9. [V xxx: «De la mort del just i de la del pecador», p. 260]

Oiguen, pués, los tals [*pecadors*] per total desengany seu lo que succeí al malvat emperador Anastàsio. Dormia una nit agitada de les acostumadesombres de ses fúries que el molestaven molt importunes, ja ab horriblesombres, ja ab cruels pensaments, quan, apareixent-li un personatge de terribilíssim aspecte ab una ploma en la mà dreta i ab un llibre en l'esquerra, li digué:

— Mira com jo per la tua crueltat borro catorze anys de la tua vida.

Despertà ab estes paraules lo miserable príncep angustiat i atònit. I no sabia si havia de témer açò com a visió, o despreciar-ho com a somni, quan d'allí a pocs dies començà lo cel, que estava molt serè, a cobrir-se de núvols, i luego a donar i despedir llamps. Se cobrí d'un horror profundíssim l'emperador i, com si endivinàs en la sua ànima que per ell se formava tan gran tempestat, se posà a córrer com un Caín per son palàcio, ja fugint d'una a altra sala, ja d'un a altre aposento. Però tot fou en va perquè rebentà d'improvís un furiós llamp que anà directament a trobar-lo en un gabinet secret, a on estava com un conill amagat en sa madriguera, i allí lo matà.

[Ha, catòlics! Est és lo fi i paradero que amenaça als impios pecadors, a aquells, dic, que habitualment viuen en pecat mortal, tenint sempre a la sua pobra ànima en la més fatal contingència de condemnar-se. Ea, pecadors, despertau, pués estan ja ardents aquelles eternes flames de foc que han de ser lo vostre lliit per tota l'eternitat.]

10. [V iv: «De l'avarícia, segon pecat mortal i vici capital, i de la virtut a ell contrària, la lliberalitat», p. 38]

Refereix lo docte Mansi que un ric avaro, per tenir més ocult lo seu diner, l'ocultà en una cova que hi havia en un ribà baix d'una penya. En est mateix temps, un pobre home, tentat per lo dimoni determinà desesperar-se perquè se mirava molt pobre. Isqué de casa ab un dogal per penjar-se ell mateix en un arbre. Anà d'un a altre lloc a parar a la cova a on lo ric tenia ocult son diner. Conegué que allí havien cavat poc havia perquè estava moguda la terra. Començà a apartar-la i a descobrir lo forat, i encontrà allí la bossa que lo ric havia ocultat plena de diner. S'alegrà moltíssim. Mudà luego d'intent: prengué la bossa i deixà allí lo dogal, enterrat com ho estava antes la bossa. D'allí a pocs dies, anà al mateix lloc lo ric per visitar la sua bossa, i en veritat s'encontrà sens ella i ab lo dogal que lo pobre havia deixat. A vista d'esta burla, fou tal son despit i ràbia, que prenent lo dogal se n'anà a un arbre i en ell se penjà, i la sua ànima baixà a l'Infern, en pena de la seva avarícia.

11. [IV xxii: sermó sobre l'excel·lència i veneració de l'Eucaristia, p. 219]

[Si pregunto a la terra, elements i creatures insensibles si veneren i respecten a est diviníssim sagrament, respon per ells l'apòstol: «Omne genuflectatur». Molts són los exemples que confirmen esta veritat. Referiré solament tres per ensenyança vostra.]

Refereix Bleda que, portant un sacerdot lo sant viàtic a un malalt, tropessà en lo carrer i caigué la forma consagrada en lo mig del fang. Afligit lo sacerdot, perquè buscant al Santíssim Sagrament no el trobava, acudiren moltes persones però no po-

gueren descobrir-lo. Plorant i sospirant lo sacerdot, se llançà en lo fang i digué:

— Oh bon Jesús!, perdonau-me est pecat que jo prometo no alçar-me d'aquí fins que vos tròbia en la sagrada hòstia que se m'ha caigut.

Luego veren tots que del fang eixia una planta d'herba hermosíssima, a manera d'una hermosa flor, i en lo mig d'ella estava la sagrada hòstia, entera i límpia, com si no hagués caigut en lo fang.

12. [I xxiv: «De l'encarnació sacrosanta del Fill de Déu», p. 198-199]

[És tanta la veneració i reverència devem donar los catòlics a est admirable misteri que]

succeí en certa ocasió que, estant un monjo ab altres cantant una missa, e inclinant-se los demés ab una inclinació profunda a les paraules del Credo, *Et incarnatus est de Spiritu Sancto, ex Maria Virgine, et homo factus est*, ell, per descuit o poca devoció, se quedà dret, quan al mateix instant aparegué allí un dimoni en figura terrible i, alçant la mà, li donà una gran bufetada, dient-li:

— Oh monjo ingrati i desconegut a tan gran benefici com reberes de Déu, per què no t'inclines fins a terra com los demés quan ous que lo Fill de l'Altíssim se féu home per tu? Que si per mi s'hagués fet home, m'inclinaria fins als abismes.

I dit açò desaparegué, deixant al monjo escarmentat i a tots ensenyats per estimar, agrair, venerar i reverenciar a est admirable misteri.

ANNEX 2

1. I, p. 17

Tots los hòmens desitgen alcançar son gust, la quietud, lo descans; ningú vol ser desgraciat, tots desitgen ser benaventurats. Si preguntam al soldat què és lo que pretén ab tants perills en la guerra, respon: «Per tenir després descans en la pau». Si al navegant, ab tants perills en lo mar, respon: «Per tenir després descans en [m]a casa». Si al mercader, a l'oficial, al llaurador, per últim a tot home i dona, per què tants treballs, tant afany, tanta diligència i tant cuidado, tots responen: «Per lo descans, per la conveniència, per lo gust». I aquí parlant ab ells sant Agustí, lib. 4, *Confess.*, cap. 12, los dóna lo major desengany ab estes paraules: «Non est requies, ubi quaeritis eam: quaerite quod quaeritis, sed ibi non est ubi quaeritis.» Sabeu, diu lo sant, per què no alcançau est fi que tant desitjau? Perquè no el cercau a on és. És possible que, sent l'home una criatura tan noble que de totes té part [...] —lo ser, comú ab les pedres; lo viure, ab los arbres i plantes; lo sentir, ab los animals; i l'entendre, ab los àngels—, sent tan perfeta i elevada creatura, cèrquia són últim fi en les coses terrenes i mundanes?

2. I, p. 152-153: *Déu ha creat la llum, els astres, plantes i animals, i admet «que són bons».*

Creà després de totes elles a l'home: «Faciamus hominem». I, creat l'home, donà una vista a totes les coses creades: «Vidit Deus cuncta quae fecerat». I diu no solament que són bones, sí que en extrem són bones: «Et erant ualde bona». Boníssimes, perfectíssimes i excel·lentíssimes: «Valde bona». Bones a l'última perfecció: «Valde bona». Oh etern Déu! Què s'anyadé a la terra quan creàreu a l'home? Què més tingueren los arbres, després de la creació de l'home, que no tenien antes? Què perfecció lograren los animals, per la creació de l'home? Lo cel, lo mar i les estrelles, què excel·lència més tingueren, creat l'home? Que

s'augmentaren los resplendors en lo Sol, després de la creació de l'home? Que se multiplicaren los raigs de la lluna? Que se sutilisà més l'aire, després de format l'home? Res d'açò no hi hagué. Pués, ¿com diu Déu, després de creat l'home, que totes les coses creades eren boníssimes —«ualde bona»—, quan antes de crear l'home solament li apareixen bones —«uidit Deus quod esset bonum»—. La raó és perquè totes les coses creà Déu per servir a l'home, com a príncep que és del món.

3. V, p. 46-47: *Admonicions morals per evitar la luxúria.*

Però, què faré jo, pare, per vèncer esta loca passió de la luxúria, que tant m'ha cegat lo cor, per quedar límpio i conservar la castedat? En dos paraules te dóna lo remei <i>eficaz l'apòstol sant Pau: «Fuig la torpesa!»>. Però has d'advertir que ha de ser la fuga triplicada. Fuga de pensament, fuga d'ocasions i fuga de dones; i les dones dels hòmens. Fuga de pensaments, procurant, així que corren,⁴⁴ fugir d'ells. Però, com? Desviant-los ab santes consideracions, sia dels novíssims, ja de la passió de Cristo, ja d'altres coses bones i santes o indiferents. La segona fuga ha de ser de les ocasions, apartant-se de les conversacions deshonestes. Senyores: tancar les finestres, no eixir a menut en los balcons, no passejar molt los carrers, cremar aqueixos papers amatoris, no admetre aqueixos regalos o dàdives de les persones que torpement amen. Tot allò que [és] per refrescar la memòria dels amors torpes, tot s'ha de cremar i reduir a pols, perquè ab poca ocasió que quédia, fàcilment s'introduirà en lo cor lo dimoni. La tercera fuga ha de ser de les dones, i les dones dels hòmens. Esta fuga, catòlics, és la que més importa, perquè estar familiarment junts l'home i la dona i no pecar serà un miracle, i major que ressuscitar un mort, diu sant Bernat. Que així com l'oli alimenta la flama de la llum de la llàntia, així la conversació ab les dones encén i alimenta la flama de la luxúria, diu sant Joan Crisòstomo. ¿No reparau com s'encén la palla si cau sobre ella una

xispa de foc? Pués ab més facilitat s'encén la concupiscència ab la presència, vista i memòria d'una dona.

4. II, p. 426-427: *Mostra de la truculència i naturalisme d'algunes descripcions*

Així que arribaren al Calvari, que era lo lloc a on ajusticiaven als malfactors, despullaren a Jesús altra vegada de ses vestidures, l'allargaren sobre la creu, llit molt aspre per un cos tan delicat, molt estret per un immens poder i molt humil per tan alt senyor. Prengueren la mida dels claus i, fets los forats, començaren a clavar la mà esquerra. I al primer colp de martell la travessaren, rasgant les venes, rompent los nervis i descojuntant los ossos. Clavada esta, acudiren per l'altra, i, del grandíssim dolor, trobaren encongits los nervis de l'altre braç i que no arribava de molt la mà al forat que l'esperava. I, com diu sant Anselm, lligaren la mà clavada ab una soga perquè, al tirar l'altra, no s'arrancàs. I fent un llaç escorredor a la que estaven per clavar, tirant uns d'una part i altres de l'altra, saltant nervis i artèries, l'arribaren al forat i la clavaren. Oh mans divines, regalo dolcíssim de la mia ànima i arca de tots los tresors i béns de l'etern pare! Lligaren luego los peus, i tirant ab la major crueltat, los clavaren en lo forat previngut, descojuntant nervis, artèries i ossos de son sacratíssim cos. Oh cruels e inhumans jueus! Tota vostra crueltat és perquè se diu que Jesús és Déu. Pués deixau-lo que sia home, que és forta cosa que sent en la realitat home i Déu, ni Déu ni home voleu que sia. Alçaren luego la creu per los dos braços i, abocat lo peu sobre lo forat d'una cavada pedra, ab grans crits i alarits, plantaren la bandera de nostra victòria, l'estendart de nostra redempció i lo guió de tot lo poble cristià. A l'embocar la creu en lo forat, ab lo pes desigual, caigué de colp, i tremolà de tal manera lo cos i creu que se renovaren més que mai los dolors. I novament obertes les llaques i ferides, anaren xorrent sang, banyant a son sacratíssim cos i ensangrentant a Maria santíssima que estava en lo peu de la creu.

44. *corren*: ocorren?